

Glied Viktor – Barkóczy Csaba

A fenntartható fejlődés elemeinek megjelenése a városfejlesztési stratégiákban a Dél-Dunántúlon¹

BEVEZETÉS

A fenntartható fejlődés a tudományos és politikai szótárak egyik legtöbbet használt fogalmává, szófordulatává vált az elmúlt két évtizedben. Az egyensúlyra törekvő ökológiai fejlődés szinonimájaként megalkotott elvrendszert a gazdaság és a politika is saját arcára formálta, sokszor elhagyva a fejlődés szót és kiemelve csupán a fenntarthatóságot, amely a hibás rendszerek esetében is jövőképet nyújthat. A fogalmat használja a politika a társadalmi igényeknek és a divatnak megfelelően, a gazdaság promóciós célzattal. A klasszikus fenntartható fejlődés fogalom erodálódott, jelentéstartalma igazodott az éppen aktuális döntéshozók világképéhez és kívánalmaihoz, de tény, hogy alapvető kellékévé vált a döntéshozatali folyamatoknak és beépült a jogszabályokba, stratégiákba. Amíg közel négy évtizedes küzdelem zajlott annak érdekében, hogy a környezetvédelmet és fenntartható fejlődést a súlyának megfelelően kezelje a politika, addig a kétezres években a trend észrevétlenül fordult át. Észre sem vettük, hogy jelenleg már az élhető jövőért dolgozunk és az eddigi lépések feltehetően nem voltak elegendők. A környezet szennyezése, a biodiverzitás csökkenése, a klímaváltozás és a társadalom együttélésének anomáliái egyre sürgetőbb kérdéseket vetnek fel, de a tényleges megoldásokat még keressük. Ezek közül csak egy, de rendkívül sokrétű és komoly támogatást élvező csomag a fenntartható fejlődés rendszere, mely áthat minden egyéb rendszert. Nem kiforrott modellekről, kőbe vésett szabályokról, hanem kísérletekről, kezdeményezésekről, elképzelésekről beszélünk, melyek földrajzi helytől, időszaktól, politikai rendszertől függően változnak és adaptálódnak/adaptálódhatnak a helyi viszonyokhoz, pozitív, vagy éppen negatív visszacsatolásokkal, de mindenképpen radikális, újszerű és az esetek nagy részében racionális fejlődési utakat eredményezve. Mivel napjainkban az emberiség több mint 50%-a városokban lakik, kiemelten fontos megvizsgálni, hogy miként jelenik meg a fogalom a városok jövője kapcsán (RAKONCZAI 2008).

A tanulmány a Dél-Dunántúl kilenc településének – Pécs, Kaposvár és Szekszárd mint megyeszékhelyek és megyéenként kettő, összesen hat kis- és középváros – településfejlesztési

¹ A tanulmány a „TÁMOP-4.2.1. B-10/2/KONV-2010-0002 A Dél-Dunántúli régió egyetemi versenyképességének fejlesztése” pályázat támogatásával készült.

koncepcióit, stratégiáit, környezetvédelmi programjait elemzi a fenntartható fejlődés elvének és elemeinek megjelenése, illetve alkalmazhatósága szempontjából. A települések kiválasztása során a megyeszékhelyek természetesen adottak voltak, a többi város meghatározásánál földrajzi, gazdasági és demográfiai tényezőket vettünk alapul, melyek a hasonlóságot (Mohács, Nagyatád, Dombóvár), vagy éppen a kitüntetett szerepet (pl. Siklós, Siófok és Paks esetében) formálták.

A kutatás során arra kerestük a választ, hogy

1. létezik-e regionális lépték a stratégiák megalkotásában,
2. mennyiben látja a stratégia kidolgozója reálisan egy város helyzetét és lehetőségeit,
3. miként, milyen formában, milyen problémákra fókuszálva jelenik meg a környezetvédelem és fenntartható fejlődés egy adott város fejlesztési koncepciójában és/vagy környezetvédelmi programjában.

Az elemzések elkészítése és összehasonlítása során elsősorban az *Integrált Városfejlesztési Stratégiákat* (a továbbiakban IVS) vizsgáltuk, melyek a városfejlesztési politika módját, irányát hivatottak középtávon (2015-ig) megalapozni, így alkotva teljes képet egy adott településről. Mivel az IVS-ekben megjelenő fenntarthatósági elemek szinte kivétel nélkül a természeti környezet bemutatása kapcsán jelennek meg, az elemzés fókuszát kiszélesítettük a fejlesztési tervek fenntarthatóságára is és kiemeltük azokat a környezetpolitikai eszközöket, és/vagy fenntartható fejlődés kapcsán értékelhető kezdeményezéseket, melyek pozitív eredményeket hozhatnak a jövőben mind regionális, mind települési szinten és alkalmazhatók más helység döntéshozói számára.

Az európai helyzetet figyelembe véve Magyarország élen jár az IVS-ek megalkotásában, 2011 első feléig 260 város dolgozta ki a saját stratégiáját. Ezt a kormányzat is ösztönözte, a települések akkor kaphattak támogatást város-rehabilitációs pályázataikhoz, ha akcióterületeiket egy integrált városfejlesztési stratégia keretében jelölték ki. Napjainkra az IVS mint műfaj beépült az épített környezet alakításáról és védelméről szóló 1997. évi LXXVIII. törvénybe, a településfejlesztés rendszerébe (SZALÓ 2011: 23). Az IVS területi alapon hangolja össze a különböző szakpolitikai megközelítéseket (pl. gazdaságfejlesztés, környezeti fejlesztés, közlekedésfejlesztés, társadalmi célok megvalósítása stb.), összefogja és ütközteti az érintett partnerek (gazdasági szereplők, civil szektor, közsféra, lakosság) céljait, elvárásait az önkormányzat városfejlesztésben meghatározó és döntéshozó szerepe mellett. Az integrált megközelítés további eleme, hogy a fejlesztési célokat, azok finanszírozási lehetőségeit, megvalósítási és fenntartási módját, eszközeit is összefüggéseiben kezeli.

Az 1995-ben megalkotott környezetvédelmi törvény 2008-as módosítása átalakította a környezeti tervezés rendszerét. A módosítás célja a decentralizáció és szubszidiaritás elvére építve a környezetvédelmi tervezési rendszer megújítása volt. Ez alapján a települési, megyei és regionális szinten elkészülő, átfogó, részletes/tematikus és speciális esetekben egyedi környezetvédelmi program szorosan kapcsolódik a Nemzeti Környezetvédelmi Programhoz. A kutatás során vizsgált települési környezetvédelmi programnak a település adottságaival és gazdasági lehetőségével kapcsolatban következő elemeket kell tartalmaznia: levegővédelem, zajvédelem, zöldterület-gazdálkodás, települési környezet és közterületek tisztasága, ivóvízellátás, csapadékvíz-gazdálkodás, kommunális szennyvízkezelés, települési hulladék-gazdálkodás, energiaellátás, közlekedés és szállítás, környezetterhelés csökkentése (ANTAL 2010: 402).

A stratégiára alapozott integrált városfejlesztési politika a közösségi fenntartható fejlődés és fejlesztési stratégia végrehajtásának kulcsfontosságú előfeltétele, és mint ilyen, komplex megközelítést igényel, melynek során figyelembe kell venni a helyi sajátosságokat, adottságokat és szükségleteket, valamint társadalmi igényeket. A városfejlesztési beavatkozások egyrészt a város jövőképeinek formálásához, a területi dinamika megteremtéséhez, az attraktivitás növeléséhez, másrészt a városokban társadalmi-gazdasági problémák oldásához, ezáltal lehatárolt akciótervek kidolgozásához járulnak hozzá. A városok kiemelkedő fejlesztéspolitikai megjelenítését indokolja térségük versenyképességének meghatározásában játszott kulcsszerepük. Ugyanakkor a városfejlesztés esetében kiemelt szempontként kell megjelennie a társadalmi-gazdasági-környezeti értelemben vett fenntarthatóság elvének, mely a várospolitikában az integrált megközelítést igényli. A városok hozzájárulása a gazdasági növekedéshez a fejlesztési pólusok policentrikus, együttműködő városhálózati rendszerében érvényesül a leginkább, olyan hálózatban, mely élő szövetet képez a város és környezete között. Míg a megyeszékhelyek hagyományosan pólusként, központként funkcionálnak és meghatározzák térségük lehetőségeit és fejlődési pályáját, addig a középvárosok a térbeli kiegyensúlyozottság megteremtésében és térszervező képességük növelésében játszanak fontos szerepet. A középvárosok tekinthetők a gazdasági fejlődés központjainak, amelyek meghatározó szerepet töltenek be a regionális központok és kisvárosok között, szerepük kiemelkedő a rurális, gyakran periférikus helyzetű, elmaradott térségek dinamizálásában, vagy a leszakadás ütemének mérséklésében. Suvák Andrea kiemeli, a „policentrikus” szemléletű fejlesztési minták valójában a funkcionális hierarchiák hordozóiként hatnak a kis- és középvárosokra; „*a kevésbé fontos területek fejlesztése alárendelődik a metropolisztérségek fejlesztésének*”; „*a kis- és középvárosi térségek megítélése a nagyvárosi fejlesztési elképzelések szemüvegén keresztül történik, és létjogosultságuk az alapján dől el, hogy be tudnak-e illeszkedni a nagyvárosi térségek által meghatározott rendbe*” (SUVÁK 2011: 236). A rurális térségekben a felzárkózást szolgáló fejlesztés két fő iránya a központi funkcióik térségellátó és -szervező szerepének növelése, különös tekintettel a térségüknek nyújtott szolgáltatások fejlesztésére, továbbá az elérhetőség javítása.²

A 21. században már a világ egésze hálózatokba tömörül, gazdasági, pénzügyi csomópontok, tudásközpontok, húzópólusok, vagy éppen válságócok jönnek létre, a városokban él Földünk lakosságának közel 60%-a és ez az arány folyamatosan növekszik. Egy állandóan változó világban a településeket sem tekinthetjük statikus, mozdulatlan egységnek, a lakosságszám változásával, az infrastruktúra fejlődésével, gazdasági szerkezetváltással, vagy éppen kulturális léptékváltással alakul, formálódik a város arculata, szerepe, a városi körzetek funkciója, élhetősége. Az 1980-as évek elejétől napjainkig terjedő új térértelmezési és -használati időszaknak vagyunk tanúi, melybe a város környéke teljes egészében a város szükségleteihez igazodik, ez pedig átalakítja az ökológiai-természeti környezetet; a város integrálja a kis- és közepes méretű településeket (agglomeráció, agglomeráló térségek); a globalizálódó gazdaságnak egyre kevésbé van szüksége a vidék-város munkamegosztásra, a falusi életvitel kuriózummá kezd válni. A város és környezete a regionális és nemzeti gazdaságfejlesztés szolgálatába kerültek, s mint csomóponti régiók értelmeződnek a lokalitás előnyeire építő új környezetben (LENGYEL 2010). Az európai policentrikus városhálózati elképzelések

² Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium Területfejlesztésért és Építésügyért Felelős Szakállamtitkárság: Városfejlesztési Kézikönyv, 2009. www.nfu.hu/download/35810/Varosfejlesztesi%20kezikonyv.pdf

szerint a városok és környékük lokális egysége és ezen egységek hálózata, térségi-regionális szerepfelfogása, dinamikája határozza meg a kontinens városfejlődését a jövőben. Ebben a rendszerben a fenntartható fejlődés szempontjai a lehetőségekhez mérten tervezhető, tudatosan felépített és minden szempontból élhető települések tervezési munkához adnak támpontot, kiemelve a lokalitás fontosságát, azaz a helyi szintekre, helyi közösségekre, helyi gazdasági lehetőségekre, helyi üzleti szereplőkre való támaszkodást, a döntések helyi szinten való kezelését. Azt, hogy mennyiben tud érvényesülni a helyi szint, a lokalitás paradigmája, nagyban meghatározzák az államszervezési, területfejlesztési, szakpolitikai alapelvek, a *decentralizáció*, a *szubszidiaritás* és a *partnerség*. Ezen fogalmak egy demokratikus rendszer alapvető elemei, de a hatékonyság szempontjából megkérdőjelezhetőek, hasonlóan a fenntartható fejlődés elveinek politikai, gazdasági akarattá történő átkonvertálása kapcsán, ahol sok esetben kísérleti jellegű folyamatokról – ökohatékonyság, kék gazdaság, megújuló energiaforrások használata stb. – beszélünk, mert a célrendszer megteremtéséhez szükséges eszközök nem, vagy korlátozottan állnak a rendelkezésünkre, a társadalom pedig nem fogadja el a változtatás szükségességét. Ebből a szempontból is kitüntetett szerepet kap a politikatudományban manapság egyre kevésbé körvonalazható és értelmezhető *bizalom* fogalma, mely az együttműködések, közös célok, a jövőbe vetett hit alapja lehet.

Lengyel Imre az együttműködések keretét adó regionális hálózat lényegét így adja meg: „*A regionális hálózat egy olyan koordinációs folyamat, amelyben a résztvevők vagy a résztvevők csoportjai együttműködnek egy kitűzött cél megvalósításában, amely cél közös meggyőződésből vagy közös vízióból (jövőképből) ered. Ez a folyamat nem formálisan megkötött szerződéseken alapul, hanem a bizalmon, a partnerségen és a meggyőződésen, hogy az együttműködés mindenkinek előnyös lesz.*” (LENGYEL 2010: 319). A válsághoz való alkalmazkodásban kritikus jelentőségű a döntéshozók, területi szereplők *rugalmassága* és *alkalmazkodóképessége*, ami akkor érvényesíthető hatékonyan, ha a döntéshozatalban és a fejlesztéspolitikában is a mainál jobban érvényesül a szubszidiaritás elve. A fenntartható fejlődés kapcsán azonban pontosan olyan paradigmaváltásról beszélünk, amely értelmezi és használja az előbbieken vázolt normatív fogalmi kategóriákat, alapjaiban képes változtatni az addig ismert és elfogadott rendszereinken, még ha nem is a társadalom egészének támogatása mellett. James Surowiecki (2007), Manuel Castells (2006), vagy éppen Kerekes Sándor (2006, 2009) ennek kapcsán úgy érvel, hogy a közfelfogás és hagyományos rendszerek megkérdőjelezése minden esetben válság hatására következik be, azonban a válságot nem leszünk képesek azokkal az eszközökkel megoldani, amelyek abba belesodortak, tehát új utakat kell találnunk.

A VIZSGÁLAT SZEMPONTRENDSZERE

A kilencvenes évektől kapott egyre nagyobb hangsúlyt a fenntartható fejlődés elveinek beépítése a településfejlesztési jogszabályokba, koncepciókba, stratégiákba. Ennek alapját számos egyéb nyilatkozat és deklaráció (Athéni Charta, ENSZ Habitat I, Habitat II.) mellett az 1992-es, Rio de Janeiróban rendezett ENSZ-konferencián megalkotott *Agenda-21* elnevezésű nyilatkozat és az OECD kétezres évek második felében kidolgozott számos programja tartalmazta. A fenntartható fejlődés legfontosabb gondolata, hogy a város egészét egységes ökoszisztémaként kell kezelni, mint egy szolgáltató termelőegységet, amelynek alapanyagigénye van és termékeket állít elő, közben pedig élhető

környezetet biztosít. Az 1920-as, 1930-as években építészek által megalkotott modern városfejlesztési paradigma, az ún. Athéni Charta olyan várostervezést tart indokoltnak, amely az állampolgárra összpontosít és kifejezi az embernek a városi élettel kapcsolatos alapvető szükségleteit. A charta egészen a nyolcvanas évekig meghatározta a nyugati városfejlesztés irányát.

A 21. századi települési stratégia tervezéséhez támpontokat adó, az OECD által 2009 és 2011 között kidolgozott kompakt város elnevezésű ajánlás-csomag szorosan kapcsolódik a szervezet 2009 júniusában útnak indított Zöld Növekedés Stratégiájához (Green Growth Strategy), továbbá Zöld Városok Programjához (Green Cities Programme). A program elsődleges célja, hogy policentrikus (több központú) városok létrehozásával az autóforgalmat, ezáltal a szén-dioxid kibocsátást csökkentse, valamint a helyi termelőket közvetlenül összekapcsolja a fogyasztókkal (OECD 2012). A kezdeményezés nem előzmények nélküli, hiszen az Európai Bizottság városi környezetről szóló zöld könyve (Green Paper on the Urban Environment, 1990), valamint az 1999-ben közreadott ESDP (European Spatial Development Perspective) egyaránt a kompakt város gondolatát szorgalmazta, azaz a lehető legkisebb távolságok városát, a vegyes területhasználatot, valamennyi területen a funkcióbőséget. (SOMLYÓDYNÉ PFEIL 2012) Mindezek érdekében a fenntartható fejlődés hármaspillérének (környezeti-gazdasági-társadalmi) mindegyikében ajánlásokat fogalmazott meg (1. táblázat).

1. táblázat: A kompakt város fenntarthatósági elemei

Városfejlesztési célok	Környezeti fenntarthatóság	Társadalmi fenntarthatóság	Gazdasági fenntarthatóság
Több alközpont létrehozása – kisebb távolságok Harmonikus városfejlesztés (olyan települési infrastruktúrák kifejlesztése, amelyek minél alacsonyabb természet-használatot, ökológiai lábnyomot eredményeznek) A települési funkciók hatékony biztosítása	Kisebb autóforgalom, dugók elkerülésének lehetősége Kevesebb szén-dioxid és egyéb károsanyag kibocsátás Klímavédelmi szempontok Csökken az egyén ökológiai lábnyoma	Család / egyén kiadásainak csökkentése Intézmények elérhetősége növekszik Élhetőbb város érzete	Növekszik az innovációra való törekvés
Autótól való függés csökkentése tömegközlekedés és kerékpárút hálózat fejlesztésével	Kevesebb szén-dioxid és egyéb károsanyag-kibocsátás Klímavédelmi szempontok	Az autózás költségei csökkennek Javul a lakosság egészségügyi állapota	Zöld munkahelyek, zöld technológia-fejlesztés
Energiahatékonyság növelése, helyi energiaforrások használata	Kevesebb szén-dioxid és egyéb károsanyag-kibocsátás Klímavédelmi szempontok	–	Zöld munkahelyek, zöld technológia-fejlesztés Munkahelyteremtés
Optimális tájhasználat, város és környéke viszonyrendszer tudatos tervezése	Biodiverzitás védelme Helyi termelők támogatása Kevesebb szén-dioxid és egyéb károsanyag-kibocsátás	Lakosság életminőségének javítása Új helyi identitást építő közösségek létrehozása	Részleges lokális és regionális önellátás mint cél megjelenése Rurális térségek gazdasági felzárkóztatása A városi kiskert-rendszer felélesztése Helyben meglévő biomassza – megújuló energia
Közszolgáltatások minőségének fejlesztése	–	Lakosság életminőségének javítása	Helyi befektetések volumene növekszik Munkahelyteremtés Üzemeltetési költségek hosszabb távon csökkenhetnek
Egyéni és közösségi igények biztosítása (tudatos demográfiai tervezés)	–	Társadalmi alkalmazkodóképesség javítása Lakásépítési programok	Innovációra való nyitottság növekszik

Forrás: Az OECD kompakt város ajánlásai alapján szerkesztették a szerzők (2012)

A vizsgálat kezdetekor összeállítottuk a fenntartható fejlődés szempontrendszerét, alkalmazva a klasszikus hármas pillérben megjelenő elveket és a városfejlesztés tekintetében releváns tényezőket, különböző területekre érvényes szempontokat. A szempontok között hierarchiát szándékosan nem állítottunk fel, ezáltal is hangsúlyozva a *rugalmas, komplex, integrált megközelítés* fontosságát és a fenntarthatóság általunk használt alapelveit (csökkentés, alkalmazkodás, hatékonyság, lokalizáció, decentralizáció, szubszidiaritás, hosszú távú tervezés, partnerség):

1. Gazdasági fenntarthatóság:

Települési és térségi erőforrások (humán, természeti, szellemi, infrastrukturális) fenntartható felhasználása, a regionális különbségek kiegyenlítése: infrastruktúra-fejlesztés, terület- és településfejlesztés integrációja, összehangoltsága; közlekedés (közút- és vasútfejlesztés, városi úthálózat, kötöttpályás közlekedés lehetősége, tömegközlekedés elérhetősége, minősége, kerékpárutak); vízgazdálkodás és szennyvízkezelés, energiatermelés (fosszilis energiaforrások kitermelése és használata; megújuló energia használatának lehetőségei: víz, szél, biomassza, geotermikus); atomenergia és radioaktív hulladék keletkezése; helyi gazdasági szereplők támogatása; munkaerő-kapacitás fejlesztése, munkahelyteremtés és –fejlesztés; közszolgáltatások minősége.

2. Környezeti fenntarthatóság:

Környezetvédelmi és egészségvédelmi szempontok érvényesítése, környezetbarát technológiák használata, erőforrások kitermelésének egyensúlya és lehetőségei; ipari környezetterhelés, zajterhelés, levegőminőség; zöldterületek védelme és növelése.

3. Társadalmi fenntarthatóság:

Demográfiai egyensúly kialakítása, egész életen át tartó tanulás fontossága, közösségfejlesztés, civil társadalom fejlettségének foka és aktivitása; társadalom szociális és egészségügyi helyzetének javítása; oktatási rendszer fejlesztése, egészségügyi rendszer fejlesztése.

Fenntartható fejlődés vizsgálatának szempontrendszere:

1. Térségspecifikus lehetőségek, a változásokhoz való *alkalmazkodás* meglétének foka; pólusok képességeinek meghatározása, térségi és nagyobb léptékű hálózatokban való részvétele
2. Város és vidék viszonya – város a megyében, város és környéke viszonyrendszere – a lehetőségek érdekeken keresztül történő elosztása (hagyományos hierarchia megléte), de kooperációra való törekvés, közös fejlesztések
3. Fenntartható településfejlesztés – önkormányzat és polgármester felelősségi szintje; munka- és életkörülmények, környezet javítása (fenntartható energia- és környezetgazdálkodás), lakhatási körülmények javítása; **helyi közösségek** szerepe a fejlesztésekben, partnerségre való törekvés; forgalomcsillapított belváros, a városközpontok újraértelmezése és közösségi térré fejlesztése (jólét és jól lét); építési hatósági, egyéb engedélyeztetési eljárások előírásai
4. Demográfiai dinamizmusok – népességfluktuáció (be- és elvándorlás); település népességmegtartó ereje
5. A szegénység felszámolása – szegénység elleni intézkedések (*kiegyenlítő folyamat*, közösségi rehabilitációs, városrehabilitációs tervek); anti-szegregációs tervek – harmonikus együttélés megteremtése
6. Környezeti döntéshozatal – a környezeti szempontok integrálása a döntéshozatali rendszerekbe (politikatudományi, gazdasági és jogi szempontok)
7. Helyi társadalom felelősségi szintje, közösségi szervező ereje; a helyi-térségi civil szervezetek szerepének erősítése, partnerség kialakítása, *demokratikus döntéshozatal* kialakítása (társadalmi vita).
8. *A társadalmi részvétel* és az aktív állampolgárság biztosítása, a civil szervezetek szerepe a döntéshozatalban, a döntések átláthatóságának biztosítása, az intézményrendszer transzparenciája, világos és egyértelmű tervek, stratégiák, programok; a politika és civil szervezetek viszonya (*partnerség*); társadalmi ellenőrzési funkció (*monitoring*)

9. Gender kérdés: nők és férfiak egyenlősége a döntéshozatalban – az esélyegyenlőség megvalósítása; nők, gyerekek és fiatalok szerepének meghatározása – a nők arányának növelése a döntéshozatalban, a jövő generációk védelmének és szerepének meghatározása
10. Oktatás, társadalmi tudatosság, képzés fejlesztése: környezeti nevelés, tudatformálás, *környezettudatosság fejlesztése* – felsőoktatás, civil szektor, gazdasági szektor és kormányzat együttműködése; pénzügyi források és mechanizmusok létrehozása: különböző közösségi és hazai pénzügyi alapok
11. A környezeti információhoz való jog biztosítása
12. Fenntartható *fogyasztási modellek* kialakítása – termelés és fogyasztás egyensúlyi helyzete; élelmiszerbiztonság; a szükségletek kielégítése legyen fontos, nem az igények kielégítése; *közösségi felelősségvállalás*
13. Erőforrások – fenntartható föld- és talajhasználati módok kifejlesztése, helyi lakosság lehetőségei; termelők bevonása a döntéshozatali folyamatokba, nyersanyagok kitermelése és hasznosítása, nemzetközi kereskedelem szerepe az erőforrások kinyerésében
14. Globális klímaváltozás hatásai és *helyi adaptáció*; klímabarát települések hálózata
15. Édesvizek védelme és felhasználásuk integrált fejlesztése; vízgazdálkodás fejlesztése; városi lakosság vízellátása; a víz szerepe a település életében
16. Légkör védelme (levegőtisztaság, károsanyag-kibocsátás szintje) – energiatermelés, -hatékonyság, fogyasztás, közlekedés és szállítás, ipari termelés, földhasználat; kormányzati stratégiák figyelembevétele; motorizáció csökkentése, környezetbarát közlekedési lehetőségek kialakítása, tömegközlekedés minősége, elérhetősége, költségei
17. Hulladék- és szennyvízkezelés, mérgező vegyi anyagok, veszélyes és nukleáris hulladék biztonságos tárolása, kezelése, szállítása, ártalmatlanítása; fenntartható fogyasztás és hulladékkezelés, csomagolási irányelvek érvényesülése; kockázatcsökkentő programok; nemzetközi egyezmények és javasolt intézkedési programok – kezelés fejlesztése, újrahasznosítási lehetőségek
18. Egészségvédelem – egészségügy fejlesztése, fertőzések és krónikus betegségek visszaszorítása, a veszélyeztetett társadalmi csoportok védelme; környezetszennyezés okozta egészségügyi problémák kezelése, megelőzése (általános alapelv a *megelőzésre való törekvés*)
19. Tudományos és műszaki közösségek: hatékonyabb együttműködés a környezetbarát technológia fejlesztésében és használatában, *tudás- és információtranszfer*, környezetbarát technológiák kifejlesztése és átadása, know-how kialakítása, átadása
20. Üzleti szféra szerep- és felelősségvállalása: erőforrások ésszerű felhasználása, környezetbarát működés, tisztább termelés (energia, hulladék, közszolgáltatások) – helyi vállalkozások bevonása a döntéshozatalba, helyi vállalkozások előnyben részesítésének lehetőségei; adózás; lehetőség megteremtése
21. Kereskedelem – a város szerepe a nemzetközi, országos, regionális kereskedelemben, a helyi kereskedők helyzete és a helyi termelők, kereskedők helyzetbe hozása (lokalitás)
22. Finanszírozás és adósságkezelés – megfelelő pénzügyi metódusok találása a fejlesztések során (a 2008-ban indult válság hatásai, eladósodási spirál)
23. Jövőkép és javaslatok

A FENNTARTHATÓ VÁROSFEJLESZTÉS ELMÉLETE

Az emberiség egyik legfontosabb jövőbeni kihívása a fenntartható fejlődés elveinek alkalmazása és szabályrendszerének formálása, valamint a politika és gazdaság színterére történő átültetése. Ehhez elengedhetetlen, hogy a mindenkori döntéshozók, szektortól és alrendszerrel függetlenül beépítsék a döntéshozatali folyamatokba a fenntartható fejlődés elveit, oly módon, hogy makroszinten viszonyulási pontként, feltételként, helyi szinten alkalmazható tudásként és lehetőségként jelenjenek meg. Kovács Teréz kiemeli, míg a fejlődés egy organikus, immanens folyamat, addig a fejlesztés egy

tudatos, kívülről érkező tevékenység, mely arra irányul, hogy a fejlődés folyamatát gyorsítsa, vagy irányát megváltoztassa. A fejlesztés irányainak, célrendszerének eldöntéséhez szükséges információk összegyűjtését, a megvalósításhoz rendelt eszközöket olyan komplex rendszerben kell értelmezni és felhasználni, amely reális feltételrendszert és célokat határoz meg. Míg a kiindulópontokat a földrajzi, történelmi, gazdasági és demográfiai tényezők erősen meghatározzák, a megfelelőség kritériumait és a lehetőségeket a fejlesztésre ható személyek és szervezetek szabják meg. Amennyiben a fejlesztés folyamatát belső fejlesztési tényezők formálják, híd képződhet a fejlődés és fejlesztés között (KOVÁCS 2012: 63).

A település olyan sajátos ökoszisztéma, amelynek fizikai alapját és kereteit az átalakított, átformált természet, az épített környezet és a benne élő emberi közösségek együttesen alkotják. Sajátosan koncentrált térbeli egység, amelyet ugyanolyan kapcsolatok jellemeznek, mint a természetes rendszereket: önszerveződés, energia- és információcsere, növekvő szervezeti komplexitás és állandó változás, kibontakozás, azaz fejlődés. A településfejlesztés hosszú távú társadalompolitikai tevékenység, amely rendkívül széleskörű tudást, felelősséget követel meg a résztvevőktől: *„A településfejlesztés a település egészére kiterjedő olyan társadalmi-gazdasági és környezetalakítási tevékenység, amelynek célja a lakosság életszínvonalának ellátási és környezeti viszonyának javítása, valamint a fenntartható településfejlődés biztosítása. A fejlesztési tervezés, a jövőkép meghatározása a település társadalmának, illetve az önkormányzatnak a feladata, ezért a tervekészítést az érintettek legszélesebb körének bevonásával kell végrehajtani”* (TÓTH – HÜBNER – GÖMÖRY 2003: 177).

A klasszikus fenntartható fejlődés fogalom, részben a környezeti romlásra adott válaszként, részben társadalmi és gazdasági szükségszerűségként a növekedés szinonimájaként jelent meg a nyolcvanas években és arra kereste a választ, hogy miként fejlődhet a gazdaság úgy, hogy eközben nem károsodik az ökoszisztéma, kiegyenlítődnek a társadalmi és gazdasági különbségek, illetve csak olyan mértékben terheljük meg környezetünket, használjuk energiaforrásainkat, hogy azzal nem veszélyeztetjük a jövő generáció ezen irányú szükségleteit. Az elmélet – főként társadalmi szükségszerűségek és politikai megfontolások folytán – részben átkerült a stratégiai tervezés szintjeire, többnyire azonban csak elméleti háttér maradt, a gyakorlati megvalósítások és a társadalmi-gazdasági folyamatok nem a fenntartható fejlődés elemeinek alkalmazása irányába mutatnak. Papp Sándor ezzel kapcsolatban leszögezi, hogy gazdasági-technológiai rendszerek alapértékeinek tekinthető hatékonyság, termelékenység, haszonmaximalizálás, monokultúrák, mammuttechnológiák és -szervezetek és az ökológiai rendszerek alapértékei, úgy mint a változatosság, sokszínűség, körfolyamatok, kiegyensúlyozó képesség, fenntarthatóság kevés esetben találkoznak, sőt, a fenntartható fejlődés filozófiája is kompromisszum eredménye, ellentmondásokat tükröz (PAPP 2009: 168). A fenntartható fejlődés három pillére eltérő szempontú megközelítéseket használ az érdekek és értékek szinergiájának megteremtésére. Az egyensúlyra való törekvés, környezetvédelem és fenntartható környezetgazdálkodás, fenntartható energiapolitika, az ökohatékony gazdaság lehetőségei, a fogyasztás racionalizálása, az újrahasznosítás jelentősége, az energiahatékonyság fontossága, illetve a demográfiai kérdések kezelése és a rurális, leszakadó térségek fejlesztése a fejlesztési dokumentumok mindegyikében megjelennek valamilyen formában. A valódi és már középtávon súlyos következményekkel járó problémákat az jelenti, hogy a megvalósítás során nagy részük nem kerül át a gyakorlati szintre. Ez abból is fakadhat, hogy a

fenntartható fejlődés szakirodalmában a társadalmi, gazdasági és környezeti dimenzió meghatározása is változó, nincs egyetértés abban, hogy mi is értendő bele ebbe a három komponensbe. A társadalmi dimenzió foglalkozik a társadalmi, kulturális, közösségi, egészségügyi, igazságossági kérdésekkel. A társadalmi dimenzióra fektetett hangsúlyról számos vita folyik, amelynek legfőbb oka a fenntartható fejlődés értelmezésének sokszínűsége. A viták elsősorban olyan területeket érintenek, amelyeket általában nem szoktak értékelni, mint például a megőrzés kulturális és történelmi kérdései, a kulturális és közösségi struktúrák és értékek fenntartása (pl. hagyományos tudás, spirituális egyensúly). A társadalmi indikátorok különösen ellentmondásosak, különösen politikai és etikai szempontokból. A környezeti komponens az ökológiai kérdéseket, természeti erőforrásokat, fizikai-kémiai jelenségeket foglalja magába. A gazdasági komponens a vagyon előállítását, a gazdasági értelemben vett jólét feltérképezését célozza meg (BODORKÓS – PATAKI – VÁRI 2004).

A fenntartható fejlődés sérülékeny elvei feloldódhatnak (és sok esetben fel is oldódnak) a politikai hasznosítás csapdájában. A városok látszólag a hosszú távú, a társadalmi kohézió és környezetvédelem szempontjait is hordozó stratégiai gondolkodás helyett a rövidtávú, közvetlen gazdasági előnyöket kereső, a piaci mechanizmusoknak teret adó stratégiai gondolkodást követik. Két, a városok fejlesztésére egyre erőteljesebben ható szempont azonban valamelyest felülírja ezt a képet. Az egyik az élhetőség (amenity), a másik pedig a fenntarthatóság, a két szempont eredőjeként pedig a fokozott figyelem a városok és várostérségek zöld felületeire, a természeti és emberi regenerációt egyaránt elősegítő parkokra, zöld folyosókra, zöldövekre. Mivel a globálissá váló gazdaságban kulcsfontosságúvá vált az összetett szellemi feladatokat ellátni képes, magas képzettségű munkaerő, a városok versenyében ennek a rétegnek a megnyerése jelentette az egyik kiemelt szempontot. Ez a réteg fokozottan érzékeny a városi fenntarthatóság kérdésére, és kiemelten igényli a zöld felületek, alternatív közlekedés, helyi élelmiszer-források meglétét. Az egyre kiterjedtebb városok környezetvédelmi problémái is mind nagyobb figyelmet kapnak. Nemcsak azért, mert a beépített területek az élelmiszer-termelést és a természet regenerálódó képességét veszélyeztetik, de azért is, mert a lakosság szemléletváltásának következtében egyre fontosabbá válik az emberi egészség megőrzése, valamint a környezet állapotáért érzett globális felelősség (SUVÁK 2012).

Környezetpolitikai kitekintés

A fenntartható fejlődés stratégiai integrációja az európai uniós környezetpolitika (environmental policy) fejlődésével párhuzamosan megy végbe. Varjú Viktor Underdalra hivatkozik, amikor azt állítja, a környezeti érdekek fejlesztéspolitikába történő integrálása során három kritériumnak kell teljesülnie: a széleskörűség (comprehensiveness), aggregáció (aggregation) és konzisztencia (consistency) kritériumainak. A széleskörűség a tér, az idő és az aktorok „szélességére” utal, az aggregáció a politika átfogó szemléletű értékelésére vonatkozik, a konzisztencia pedig az integrált politika különböző komponenseinek egymással való összhangját jelenti (VARJÚ 2011: 446). Az uniós környezeti integráció külön hangsúlyt kap a városfejlesztési politikában. A Bristol Megállapodás (2005) és a Lipcsei Charta (2007) a kohézió, a társadalmi kirekesztődés és a demográfia problémái mellett környezetvédelmi kérdésekkel is foglalkozik, különös hangsúlyt fektetve az integrált városfejlesztési politika, valamint a hátrányos helyzetű városrészek kiemelt helyen való kezelésére, a „válságkörzetek” felszámolására.

A 2014-2020 közötti közösségi költségvetési időszakra vonatkozó kohéziós politikai jogszabálytervezetek városfejlesztési részei is hangsúlyozzák a városi dimenzió erősítését, az integrált megközelítéseket és újra előtérbe kerül a kísérleti elem. Az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA) 11 különböző, fenntartható fejlődéssel kapcsolatos beruházási prioritást határoz meg, melyek segítik az Európa2020 stratégia céljainak elérését. Ezek között van többek között az alacsony szén-dioxid kibocsátású gazdaság, a városi környezet fejlesztése, a fenntartható városi közlekedés kialakítása és a társadalmi befogadás elősegítése. Az Európa 2020 stratégia általános irányvonalat fektet le. A közleményekben – „Európa 2020 keretei között fenntartható növekedéshez hozzájáruló regionális politika” és az „Erőforrás-hatékony Európa – zászlóshajó kezdeményezés az Európa 2020 stratégia keretein belül” – dokumentumokban azonban már sokkal részletesebb követelmények kerültek megfogalmazásra. A kulcsponthoz az erőforrások hatékony felhasználása, együttesen az erőforrások széleskörű definiálásával, melyek nemcsak a nyersanyagokat jelentik, mint az energiahordozók, az ásványi anyagok és a fémek, de az élelmiszer, a talaj, a víz, a levegő, a biomassa és az ökoszisztéma meghatározását is tartalmazzák. Az Európa 2020 paradigmaváltást javasol a térbeliségre alapozott fejlesztéspolitika területén, felhasználva a felértékelődőben lévő, helyi adottságokra, helyi társadalomra, kultúrára, lokális együttműködésekre, lehetőségekre építő „területi tőke” koncepcióját. A stratégiában az EU érzékelhetően szakított a „régiók Európája” néven ismertté vált politikájával, a városok fejlesztése, térszervező szerepkörének érvényesítése és a városhálózati koncepciók előtérbe kerültek (LUNK 2011).

Az ERFA integrált területi beruházások címszóval csomagok elkészítését ajánlja az egyes fejlesztendő területekre, melyek együttesen alkotják a fenntartható városfejlesztés koncepcióját. Ezek lehatárolását városrész, város, város-régió, nagyvárosi térség, vidéki területek, funkcionális térség szintjén végzi négy beavatkozási dimenziót ajánlva: városok és városi térségek, leromlott városrészek, város-régió viszonya, vidéki területek. A célok elérése érdekében hasznosítja a LEADER-programok végrehajtása során felhalmozott tapasztalatokat, valamint az ERFA alapokhoz operatív programokból és az Európai Szociális Alapból származó forrásokat is rendel, ezáltal is erősítve az integratív megközelítést.³

Kísérleti modellek

A kísérleti elképzelések gondolatkörében világszerte sok száz olyan fejlesztési program indult meg, amelyek a fenntarthatóság felé mozdítják el a települési fejlesztéspolitika bizonyos szegmenseit. A *közösségi költségvetés* és közösségi tervezés számos városban lehetővé teszi a helyi lakosság számára, hogy a városi költségvetés egy részéről szavazás útján maga döntsön. A *nemnövekedés elmélete* már a hetvenes években felbukkant Franciaországban, 2002-ben született meg a mozgalom alapító okirata. A mozgalom egy demokratikus, ökológikus és autonóm társadalom felépítését javasolja, amely a nemnövekedésen alapszik. A némiképpen utópisztikus elmélet szerint a társadalomnak vissza kell szerezni a pénz feletti hatalmat a bankoktól és regionális fizetőeszközt bevezetni. A nyolc kulcsfogalomra építő (értékváltás, koncepcióváltás, átstrukturálás, újraelosztás, relokalizálás, csökkentés,

³ A városfejlesztés lehetőségei a kohéziós politika jogszabálytervezetekben (2014-2020) Belügyminisztérium vitaanyag, 2012.

újrahasznosítás, újrafeldolgozás) modell radikális gazdasági és társadalmi paradigmaváltást követel, amely csak egységesen, alternatívák és kompromisszumok nélkül értelmezhető (LATOUCHE 2011: 47).

Az 1990-es években Írországban létrejött, mára egész Nagy-Britanniában virágzó *Átalakuló városok mozgalom* szolgálhat mintául a nemnövekedés társadalmának felépítéséhez. A mozgalom elsődleges célja, hogy az aktív lakóközösségekben rejlő kreativitást és tudást mozgósítsa, a helyi közösségek összefogása és megerősítése érdekében. Az összefogás elsősorban a helyi gazdaság megerősítését, a helyi élelmiszerellátás fellendítését, az energiahasználat csökkentését tűzi ki célul és egy szolidárisabb közösséget igyekszik létrehozni társadalmi-gazdasági újra-lokalizációval, ami egyúttal a klímaváltozás negatív hatásainak enyhítését is szolgálja és felpezsdíti a helyi közösségi életet. Olyan helyi közösség-centrikus együttműködési módszerekkel és modellel kísérleteznek, melyekben a közvetlen környezetére, ismerőseire, a helyi közösségi életben aktív emberekre számíthatnak. Az „Átalakuló Kezdeményezések” az Átalakuló Városok Hálózatában kapcsolódnak össze, ezáltal képesek megsokszorozni hatásukat, ötleteket, tapasztalatot cserélnek, közösen tanulnak, továbbá egyéb közösségek és a politika számára is inspiráló, innovatív példát mutatnak. Az Átalakulási folyamat a demokráciát is erősíti, mivel olyan részvételi és deliberatív módszereket terjeszt és népszerűsít, amelyek segítségével egy városi-községi lakos a helyi lakóközösség aktív állampolgárává válhat.⁴

A *klímabarát települések hálózata*⁵ szintén a kilencvenes években indult világhódító útjára Kanadából, mára kétezernél is több tagja van. A klímabarát települések olyan települések, melyek önkormányzata önként és tudatosan igyekszik tenni a klímaváltozás ellen. A hálózat Magyarországon is aktív, Tatabánya, Pomáz, Szekszárd vagy a Baranya megyében található Hosszúhetény sikeres programokat indított az alkalmazkodás terén. A hálózat célja, hogy a klímaváltozás fenntarthatóságot veszélyeztető hatásait, helyi szinten a településen élők érdekében a cselekvő felkészülés, megelőzés, a károk mérséklésére irányuló potenciális megoldási lehetőségekre rávilágítson, számítva arra, hogy az időjárási anomáliák gyakoriságának alapján a helyi érdekek könnyebben értelmezhetők lesznek regionális, vagy globális szinten. A speciális földrajzi, társadalmi helyzetekben lévő települések helyi cselekvési tervei általános modellté válhatnak, így segíthetik a légkörvédelmet, a fenntarthatósági törekvéseket és mint alulról induló kezdeményezések, hatnak a döntéshozókra is (CSETE 2008: 140).

Helyi közösségek

A fenntartható rendszerek szerveződésében és működésében valamennyi alapelv részt vesz, ezek elválaszthatatlan, egymást kiegészítő és szinergikus kölcsönhatásban vannak egymással. Az ökológiai törvényszerűségeket kiegészítik az emberi és társadalmi együttélésre vonatkozó morális elvek, a közösségi tudat megnyilvánulásai: a nyitottság, a társadalmi és globális felelősség, az igazságosság és a méltányosság elve, valamint egy új paradigma, melyben a tudatosság a mostaninál magasabb foka jelenik meg az együttélés kereteinek meghatározása során és segít a fenntarthatóság szempontjából fontos, dinamikus egyensúlyi állapot határain belül maradni.

A fenntartható helyi társadalom érdekében fontos, hogy a közösség szabályozza és ellenőrizze a gazdaság természeti erőforrás használatát és környezetszennyező tevékenységét. Ennek érdekében feladata a

⁴ <http://lmv.hu/atalakulo-varosok>

⁵ Bővebben: Antal Z. László (szerk.): Klímabarát települések. Pallas Kiadó, Budapest, 2008.

természet- és környezetvédelem jogi és gazdasági eszközökkel történő megvalósítása, valamint társadalom etikai, magatartásbeli normáinak elterjesztése az oktatás és nevelés valamennyi területén keresztül. Olyan társadalmi ellenőrzésre és szabályozásra van szükség, amely megakadályozza, hogy egyéni vagy társasági érdekek túlhasználják, illetve kockáztassák a bioszféra dinamikus stabilitását, fejlődőképességét.

Fontos szempont továbbá a természeti erőforrások használatának és a fogyasztás költségeinek az internalizálása. Ezt a követelményt leghatékonyabban a helyi hatalom képes megvalósítani, ha a döntés és a felelősség is az erőforrásokkal együtt a helyi közösség kezében van. Ez az elv egyaránt érvényes az egyénekre, a vállalkozásokra és politikai közösségekre és alapvető követelmény az önszabályozó gazdasági rendszerek hatékony működéséhez, amely a gazdaság szereplőinek igazságos teherviselését jelenti és elválaszthatatlan a társadalmi igazságosságtól.

A gazdaságfilozófiák általános problémája, hogy szűken gazdasági jellegűnek tekintik az ember szerepét: elsősorban munkaerő és fogyasztó. Az emberi teljesség azonban a kapcsolatok minőségében és a közösségekben nyilvánul meg. A közösségek hordozzák a kreativitás, a kiteljesedés külső feltételrendszerét, az inspiráló és befogadó környezetét, azt a baráti viszonyt, amely – megléte esetén – jobb, hatékonyabb munkaerőt is eredményez. A települések feladata ennek megfelelően olyan környezetet létrehozni, amely az ember és közösségei számára megfelelő fizikai és kulturális feltételeket képes biztosítani (HAJNAL 2006: 106-109).

A társadalom és állam között létrejött szövevényes, bonyolult kapcsolatokban fontos szerepet játszik a civil szféra, amely ideális esetben képes arra, hogy a hatalmat, azaz a gazdaság, a politikai intézmények és a társadalom intézményeit ellenőrizze, szabályozza. A civil egyén és közösség alulról szerveződő, az államtól független, az együttműködésre nyitott, szakértelemmel rendelkezik, mely képessé teszi a partnerségen és valódi diskurzuson alapuló fejlesztéspolitikában való részvételre.

Pálné Kovács Ilona szerint egy térség, város fejlődését a globális versenyben nagyon bonyolult összefüggésrendszer determinálja, sok szereplő és intézmény érintett benne, korántsem pusztán a nemzetállami kormányzat forráselosztó szerepétől függ a fejlődési pálya. A regionális és helyi kormányzatok is fontos szereplők, feladatuk a fejlesztési képességek katalizálása, a különböző források és szereplők integrálása, a hálózatok kiépítésének segítése. Ők azok, akik pontosan tudják, hogyan és kiket kell helyzetbe hozni, konszenzusképző és konfliktusfeloldó, a helyi forrásokat bevonó képességüket ki kell egészíteni a gazdasági piaci szereplők (beleértve a tudást előállító értelmiséget, a kreatív osztályt), a különböző helyi közösségek érdekképviselői lehetőségének biztosításával (PÁLNÉ KOVÁCS 2010). A fejlődés egyik kulcsának nevezhető fenntartható stratégiaalkotás és tervezés fontos dimenziója tehát az érdekegyeztetés, mely a társadalmi mozgósító erő egyik fontos eszköze lehet. Ennek hiányában a stratégia vagy koncepció politikai döntéshozatal csupán, melynek sikere a végrehajtási mechanizmus hatékonyságán múlik. A partnerségen alapuló, többszereplős (többpólusú), transzparens döntéshozatali rendszer (progresszív rezsím) működésének alapfeltétele a civil, értelmi-ségi (egyetemi és kutatói) és gazdasági szereplők/hálózatok azonosítása, megszólítása, kapacitásaik, lehetőségeik, illetve részvételi aktivitásuk felmérése. Az eredményként létrehozott, a fenntarthatóság jegyében alkotott (modellezett), hosszabb távra szóló scenáriók tehát állandó és változó tényezőkkel, reális célrendszerekkel, eszközrendszerrel, szereplőkkel és csekély mértékben ugyan, de rugalmasan alakítható lehetőséggel, mozgáspályákkal és jövőváltozatokkal számolnak.

Helyi gazdaság

A fenntartható gazdasággal szemben támasztott követelményeket elméletileg egy olyan rendszer képes teljesíteni, amelyben a globális, a regionális és lokális szintű gazdaságok hierarchikusan, egymásba ágyazottan, kooperatív kapcsolatban vannak egymással, ugyanakkor ez az a terület, amely a legellentmondásosabb viszonyban van a fenntarthatósággal. Ebben a rendszerben – a természethez hasonlóan – vertikális és horizontális tagozódások is jelen vannak. A bioszféra is egymással laza, kooperatív kapcsolatban álló alrendszerekből áll, az alrendszereket egymásra utalt, de lokális életet élő egyedek alkotják, ezért a hasonlóság, kompatibilitás elve szerint a fenntartható gazdaság modellje érthetően ehhez igazodik. A fenntartható fejlődés elméletében a hangsúly a helyi gazdaságra kerül, mivel a gazdaság meghatározó két eleme, a termelés és a fogyasztás lokális tevékenység, ugyanakkor a globalizáció folyamata ennek ellentmond és kevés az esélye a globális kereskedelmi és gazdasági rendszerek megváltoztatásának, de még formálásának is. A termelés és fogyasztás térbeli elkülönülését a kereskedelem és a közlekedés jellemzői határozzák meg. A közlekedés szerepe részben a technológiai fejlettségétől és használatától, részben pedig a fosszilis üzemanyagok árától függ. A kereskedelem helyi, vagy globális jellegét mindezek és hatalmi érdekek függvényében elsősorban a politikai és gazdasági akarat dönti el.

A gazdaság helyi, regionális, vagy globális kiterjedését végső soron a hatékonyság határozza meg. Ez teljes mértékben megfelel az evolúciós elvekre támaszkodó fenntarthatóság elméletének, mivel a hatékonyság fejlődése az evolúció meghatározó jellemzője. A paradigmaváltás azonban megkívánja a hatékonyság fogalmának újraértékelését és olyan fogalmak gazdasági újraértelmezését, mint a munka, szabadidő, teljesítmény.

A fenntartható gazdaság egységei a lokalitás és az ökológiai ciklusosság elvei szerint részben zárt rendszerben működnek. Az anyag körforgása során nincs hulladék és szennyezés, lehetőség szerint minden visszaforgatásra és hasznosításra kerül a környezetbarát, tiszta technológiák alkalmazásával. Ennek érdekében a gazdaságnak több követelményt kell teljesíteni:

- minimalizálni kell a szintetikus anyagok termelését és felhasználását,
- minimalizálni kell a hulladéktermelést, és ki kell alakítani a korszerű hulladékgazdálkodást,
- takarékoskodni kell minden erőforrással, nyersanyaggal,
- csökkenteni kell a kibocsátott szén-dioxid mennyiségét, függetlenül a politikai alkuk eredményétől,
- óvni kell a talajok minőségét, fejleszteni a mezőgazdaságot
- növelni kell az erdők területét, helyi fajokkal,
- a technológiai kutatásokat a környezetkímélő technológiák irányába kell motiválni (alternatív energiahordozók, biológiailag lebomló anyagok, nyersanyag és energiatakarékos berendezések és technológiák (HAJNAL 2006).

A helyi tudás többszörösen nagy szerepet kap: a helyi erőforrásokhoz kapcsolódik, és a helyi emberek tapasztalata, hagyományozott tudása semmivel sem pótolható, mivel bölcsesség, tisztesség, természet- és munkaszeretet kapcsolódik hozzá. Másrészt, mivel a modern társadalmak fő versenyképességi eleme, a tudás és a tanulás-képesség nagyban függ a helyi kulturális környezettől, ezért a helyi tudás értéke, becsülete a fiatal generációkra és a helyi oktatási-nevelési folyamatokra rendkívül

nagy hatással van. Ez a kultúra beépül a helyi társadalom életébe is. A helyi tudás megőrzése, a hagyományok feltárása a helyi gazdaságot, társadalmat irányítók és az ott élők közös felelőssége. A közösségnek fontos szerepe van a külső információk feldolgozásában, értékelésében is. Az információ globális dömpingjében való eligazodás rendkívül nehéz, ezért nélkülözhetetlen a közösségi kontroll, amelyben a helyi értelmiségi rétegre és a tudásközpontokra fontos szerep vár.

DÉL-DUNÁNTÚL

A tervezési-statisztikai régió Baranya, Tolna, valamint Somogy megyéket foglalja magában. Délen Horvátországgal, északon a közép-dunántúli, északnyugaton a nyugat-dunántúli régióval határos, keleten pedig a Duna választja el a Dél-Alföldtől. A régió központja a közel 160 ezer lakosú Pécs. A régióhoz az ország területének 15%-a, népességének alig egytizede tartozik. 14 169 km²-es területén 2003. év elején 989 ezren éltek, 70 fő/km²-es népsűrűségével az ország legtrikábban lakott térsége. A régió változatos természeti adottságai, kellemes éghajlata és kiváló turisztikai adottságai ellenére mind országos, mind nemzetközi összehasonlításban a fejletlenebb régiók közé sorolható. Ennek oka elsősorban a régió nagy részének rossz megközelíthetősége, valamint a határ menti fekvés, ami a történelem során kialakult elszigeteltség miatt fékezte a régió fejlődését.

A Dél-Dunántúl tehát történelmileg nem sorolható Magyarország legnépesebb és legfejlettebb térségei közé, de több egyedi sajátossággal bír (Duna, Dráva, Balaton, Mecsek, déli országhatár), melyek évszázadok óta – időről időre új elemekkel kiegészülve (Paksi Atomerőmű, Pécsi Tudományegyetem, uránérc bányászat stb.) – meghatározzák fejlődési útját és jelenkori helyzetét, illetve egyfajta gazdasági és politikai érdekközösséget adnak az itt élők számára. A régió meghatározottsága a római kor örökségeként is értelmezhető határ mentiség, részben a *limes* jelentősége, részben az országhatár menti elhelyezkedés, mely lehetőséget ad/adhat a déli államokkal történő szoros kooperációra, mégis, a földrajzi és geopolitikai helyzet inkább kedvezőtlennek ítélnél, főként abban a tekintetben, hogy a fővárostól és a nyugati határtól való távolság eleve csökkenti a gazdaságfejlesztéshez és munkahelyteremtéshez fontos tőke beáramlásának lehetőségét, ugyanakkor az elszigetelődésben rejlő lokális lehetőségeket erősítheti (pl. Ős-Dráva Program). A rendszerváltást követő évek gazdasági és politikai átalakulása, a bányászat⁶ és nehézipar szinte teljes leépülése, a munkanélküliség és a végleg leszakadó kistérségek problémája elemi erővel jelent meg a Dél-Dunántúlon is (GLIED – TARRÓSY 2011: 25).

A Dél-Dunántúl a legtöbb magyar régióhoz hasonlóan nem rendelkezik jelentős politikai, közigazgatási hagyományokkal. A formai keretek kialakítása ellenére nem jött létre egységes regionális gondolkodás és öntudat, pedig a Dél-Dunántúl tekinthető az első régiónak, amely leghamarabb megszervezte önmagát. A térség az egyik legfejletlenebb, stagnáló, gazdaságilag hanyatló része Magyarországnak, de európai uniós összehasonlításban is rendkívül rossz helyen áll. Az uniós konvergencia célkitűzések kritériumainak megfelel, a GDP értéke nem éri el az országos átlag 75%-át (PÁLNÉ KOVÁCS

⁶ A dél-dunántúli térségben hivatalosan 74 „működő” és 4 szünetelő bánya van. A rangsort Baranya vezeti 34 kitermelőhellyel, Somogyban 31 külszíni művelés folyik, míg Tolnában csupán 9. A térség ásványkincs-kitermelését korábban meghatározó két mélyművelésű üzem, a Mecseki Ércbányászati Vállalat és a Mecseki Szénbányák az 1990-es évek közepén és második felében befejezte a földalatti termelést. Az uránérc-felhozatal 1995-től teljes egészében megszűnt, azóta a térségben csak rekultivációs tevékenységet folytatnak, a meddőhányók kezelését, a zagyttározók uránmentesítését, továbbá az elszivárgó vizek megtisztítását. 2004-től a szénbányák esetében is csak környezetvédelmi tevékenységek zajlanak.

2009: 13-20). Az 1990-es évek elején tapasztalt alulról építkező regionális együttműködési folyamat az évtized második felére megtorpant. A közös gondolkodás, a regionális léptékű fejlesztések helyébe a széthúzás és a külső forrásorientáció lépett. Sem a mindenkori regionális fejlesztési tanács, sem a megyeszékhelyek nem törekedtek állandó együttműködésre. Az Európa Kulturális Fővárosa–Pécs 2010 program kapcsán ugyan indultak kezdeményezések közös projektek indítására, de ezek inkább csak a meglévő programok becsatornázását jelentették az EKF keretében. A régió székhelyéről szóló vita is gyengítette az integráció esélyeit, Kaposvár megkérdőjelezte Pécs hagyományos regionális vezető szerepét. A verseny felülkerekedett a kooperáció lehetőségein (HAJDÚ 2006: 67).

Az Új Magyarország Fejlesztési Terv és az Országos Területfejlesztési Konceptió keretében meghirdetett felzárkóztatási program hosszú távú célkitűzéseit 2020-ig a Dél-Dunántúli Operatív Program fogalmazta meg. Ebben kiemelt szerepet kapott a magas környezeti minőségű modellrégió kialakítása, melynek következtében javul a régió vonzereje. A célokhoz rendelt prioritástengelyek a városi térségek fejlesztését, a turisztikai potenciál erősítését, a közösségi településfejlesztést, a humán közszolgáltatás-fejlesztést és a térségi infrastruktúra regionális fejlesztését emelték ki. A kétezres évek második felében a leszakadás lelassult, de nem állt meg, az Európa Kulturális Fővárosa–Pécs 2010 projekt sem volt képes érzékeltetni a hatását regionális szinten.

Fodor István szerint Dél-Dunántúl nem tartozik a környezeti szempontból kiemelkedően terheltebb térségek közé, amit javarészt a megkésett ipari fejlődéssel lehet magyarázni, azonban több tényező miatt is érdekes lehet Tolna, Baranya és Somogy környezeti vizsgálata, valamint ehhez kapcsolódóan a fenntarthatóság aspektusainak értelmezése és a partnerség (főként a civil és állami/önkormányzati) megvalósulásának lehetőségei (FODOR 2001). Ugyanakkor ki kell hangsúlyoznunk, hogy a térségben található a Paksi Atomerőmű, amely időről időre – főként a világban történt nukleáris balesetek, katasztrófák kapcsán – „jó” témát ad az energiabiztonságról, atomenergiáról és nukleáris hulladékok tárolásáról kipattanó vitáknak. A régióban a környezetvédők álltak a tiltakozások és a partnerségi feladatokkal kapcsolatos tevékenységek élére, aktívan igyekeztek összefogni az egyéb területeken tevékenykedő szervezetekkel. A beruházásokat elbíráló döntéshozatali rendszer anomáliáit ismerve sokszor csak a tiltakozásra van esélyük, ahogy történt ez a garéi hulladéklerakó, vagy a nagy port kavart, előbb a Zengőre, majd a Tubesre tervezett NATO-lokátor esetében. A példák sora hosszasan folytatható lenne a horvátok által a Drávára megálmodott, később elvetett novo virje-i vízerőmű, a cikói hulladéklerakó fejlesztése, a mecseki erdőirtások, a pécsi hőerőmű, a beremendi és királyegyházi cementgyár, vagy az M6-os autópálya és gyorsforgalmi út megépítése és a növekvő forgalom környezeti hatásai körül kipattant ügyek kapcsán. Fontos azonban kiemelni, hogy az ezen esetek kapcsán kialakult együttműködések, kapcsolatok a jövőben alapjait adják és adják a hatékony regionális civil hálózatok megteremtésének, a manapság oly nehézkesen hasznosítható civil kurázsi megteremtésének és használatának.

A régióban a levegőszennyezés fő előidézője a növekvő közúti forgalom, a legerősebb levegőszennyeződések és zajártalmak a főutak mentén jelentkeznek, a forgalom függvényében alakulnak, továbbá a jelentős lakosságszámmal rendelkező városokhoz és a városokba vezető főútszakaszokhoz kapcsolhatók. A régió kedvező – közlekedési eredetű környezeti ártalmaktól az ország más területeihez képest kevésbé sújtott – állapotára utal, hogy csupán 4 kistérség, a barsi,

a komlói, a szigetvári és a tamási minősítette közepesre levegője minőségét. A legkedvezőtlenebb értékeket jelző térségek közül hármat nagy forgalmú, nemzetközi tranzitforgalmat is lebonyolító főutak szelnek át (BARANYAI – CSAPÓ 2009: 141).

MEGYESZÉKHELYEK

Pécs, Kaposvár és Szekszárd komoly történelmi múlttal, de eltérő adottságokkal és lehetőségekkel rendelkezik, mind földrajzi elhelyezkedésükből, méretükből, lakosságszámukból, mind a régióban és szűkebb térségükben betöltött helyzetükből fakadóan. Az elemzés, a stratégiák összehasonlításának alapját mégis az adhatja, hogy mindhárom városban komoly sokkot okozott a rendszerváltás utáni gazdasági váltás, az ipar leépült, új gazdasági lehetőségek csak korlátozottan és időszakosan jelentek meg. A minta és történelmi tapasztalat nélküli politikai-gazdasági átalakulás első évtizede után kristályosodtak ki azok az utak, melyek az adott város jövőjét meghatározhatják. A haszon-szerzésben gondolkodó politikai és gazdasági érdekek mellett nehezen érvényesültek a hosszabb távon értelmezhető, a lakosság számára nem mindig kézzelfogható eredményt hozó fenntarthatósági elvek, azonban lassú, de pozitív irányú elmozdulás érzékelhető a felelős gondolkodás és cselekvés irányában mindhárom dél-dunántúli megyeszékhelyen. Közös fejlesztési elképzelések, regionális víziók kevésbé, közös pontok annál inkább látszanak, melyek inkább a kihívásokban fogalmazódtak meg. A népességfogyás, a leszakadó városrészek, szegregátumok megjelenése, az adósságcsapda, a fejlesztési források hiánya, a civil szektor gyengesége, funkciótlansága mindhárom város esetében megoldásra váró problémák.

Közös pontként elmondható, hogy a belvárosok funkciója átalakult. A szupermarketek és bevásárlóközpontok megjelenésével a belvárosi vásárlóutcák kiüresedtek, a boltok, üzletek egy részét felváltották a szórakozóhelyek, éttermek, kávézók. A hagyományos városközpont, amely a helyi döntéshozók, a lakóközösség és a turizmus központja is egyben, újra fórumjellegűt kapott, fesztiválok, koncertek megrendezésének helyszínei.

A fejlesztésekben komparatív előnyként a következő meghatározó tényezők jelennek meg:

- Pécssett a kulturális kínálat és az egyetem (Pécsi Tudományegyetem), szakértelemmel rendelkező humánerő-kapacitás, az M6-os autópálya, a városi és környékbeli turizmus, a környék termálfürdői, a környező települések vonzereje (Orfű, Villány, Siklós, Szigetvár), Horvátország közelsége, fesztiválok, rendezvények;
- Kaposváron az egyetem, a zselici turizmus (öko-, lovas- és vadászturizmus), a gyógy- és termál-turizmus, a Balaton közelsége – tranzitváros; kulturális kínálat; fesztiválok
- Szekszárdon a szőlő és borkultúra, a bor- és ökoturizmus, az M6-os autópálya, a Duna közelsége, fesztiválok.

Pécs

Kétezer éves város a régió központjában

Pécs Baranya megye és a dél-dunántúli régió központja, népessége és mérete Magyarország öt vidéki nagyvárosa közé emeli. Pécs regionális szerepkörét maradéktalanul betölti, számos regionális és ezen túlmutató funkcióval is bír. Kiemelkedő térségi szerepet tölt be az egészségügyi ellátás, az oktatás, a

tudományos élet, a közművelődés és az egyházi vezetés terén. Pécs a rendszerváltást követő időszakban folyamatosan keresi a helyét, kiugrási lehetőségeit, fejlesztési-fejlődési utakat igyekszik kialakítani/találni, azonban lépéseit meghatározza a végleges leszakadástól, provincializálódástól való félelem. Gazdasági szakemberek szerint a leszakadást kizárólag akkor tudja elkerülni, ha funkcionálisan integrálódni képes a globális, de legalábbis az európai (dél- és kelet-európai) gazdasági térbe.

A kilencvenes évek gyökeres változásai felértékeltek Magyarországot geopolitikai és gazdasági helyzetét, hazánk a volt keleti blokk országai között vezető pozícióba került, azonban ebből Pécs – egyéb nagyvárosoktól (Győr, Székesfehérvár, vagy Szombathely) eltérően – érdemben nem tudott profitálni. A népességszám fokozatosan, közel 15 ezer fővel csökkent a rendszerváltás óta, ugyanakkor árnyalja a képet, hogy a kistérség népessége ezzel párhuzamosan 6 ezer fővel emelkedett és erősödött a vidéki területekről történő beáramlás is. A baranyai megyeszékhely lakossága a nyári-téli és tavaszi-őszi ciklusokban jelentősen változik, köszönhetően a közel 30 ezer egyetemistát oktató Pécsi Tudományegyetemnek. A diákok többsége albérletekben, vagy kollégiumokban él az egyetem éveit alatt, majd a diploma megszerzése után elhagyja a várost. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a pécsi gazdaság nem képes felszívni a diplomások tömegét, a vidéki városokhoz hasonlóan a kvalifikált munkalehetőségek száma korlátozott. A szakértelmet, tudást megszerző fiatalok elköltözésének lassítása, a kedvezőtlen trend megváltoztatásának a lehetősége az ipar és a K+F szektor megalapozása és fejlesztése lehet. Ebben az egyetemnek hatványozottan kell szerepet vállalnia, amint tette azt a biomassza program, vagy a kék gazdaság pilot projekt esetében.

A reális helyzetkép felmérésének és értékelésének szükségessége a kilencvenes évek második felében meghozott terület- és településfejlesztéssel kapcsolatos jogszabályok és Magyarország európai uniós csatlakozásának előkészületei kapcsán merült fel, majd később, az egyes operatív programokhoz (főként a Regionális Operatív Programhoz) megalkotott stratégiai környezeti vizsgálatok (SKV), akciótervek (AT), a különböző területfejlesztési koncepciók, településrendezési tervek, fejlesztési stratégiák kidolgozása tekintetében kötelezővé vált. Egyértelműen a helyzet körülményekéért értékelése az első lépés tehát a stratégiaalkotás és tervezés folyamatában. Olyan fázis, amely alapvetően meghatározza és egyben be is határolja egy adott település és környéke közép- és hosszú távú fejlesztési útjait és lehetőségeit. Mindeközben Pécsen a stratégiaalkotási/projekt tervezési tevékenység döntési-cselekvési szabadsága és alkalmazkodási lehetősége a város adósságállományának növekedésével, 2004-től egyre inkább beszűkült, a cél leginkább a pénzügyi összeomlás és a perifériára szorulás megelőzése lett. Egyfajta kiútkeresés, amely nem, vagy csak részben tette lehetővé a megfontolt, racionális, felelősségteljes és jövőformáló fejlesztési koncepciók kialakítását, a politikai elit is inkább napi kommunikációs sikereket keresett és talált, a stratégiai gondolkodás szinte eltűnt a városvezetés környekéről.⁷ A leszakadás elől való „menekülés”, a város kapcsán már-már közhelyként megjelenő erősségekre és lehetőségekre való hivatkozás (kapu és átjáró dél, észak és nyugat között, az egyetem tudásbázisa, multikulturalizmus és erős kultúra-közvetítő szerep, a helyi identitástudat, mediterrán jellegű mikroklíma, vagy a dinamizmus, illetve az innovatív attitűd) és a visszacsatolási potenciál megteremtése (a helyi, civil társadalom minél szélesebb körű bevonása, partnerségi keretek kialakítása) határozta meg – ha nem is tudatosan – a kétezres évek stratégiai lépéseit. Sok

⁷ Interjú Síkfői Tamással, a Pécs-Baranyai Kereskedelmi és Iparkamara elnökével. (2011. 11. 24.)

esetben az általános modellek helyi viszonyokra történő átültetése is elmaradt, azok konkretizálását és megvalósítását nem formálta saját arcára a közösség, így azok végrehajtásában sem vállalt komoly szerepet. Ez – mint a tanulmányban látni fogjuk – azzal járt, hogy a helyi társadalom különböző fórumai/csoportjai egyszerűen elveszítették az érdeklődésüket a lokális ügyek iránt és passzívvá váltak. Természetesen a koncepciók, tervek és projektek tervezése kapcsán sok állandó (földrajzi és környezeti adottságok, lakosságszám, intézményi struktúra stb.), de számos bizonytalan tényezővel (gazdasági és pénzügyi válság, nyitottság foka, innovációra és alkalmazkodásra való képesség stb.) is kell számolnunk, melyek mentén a hosszú távúnak nevezett stratégiák egész egyszerűen kétéhasadhatnak és paradox módon a 10-15 éves időhorizontra tervezett célrendszerek lehúzódnak rövidtávra. A stratégia jellege és módszere is érvényben marad, azonban választási ciklusokon átívelő gazdaság- és társadalomszerkezeti koncepciók helyett jogszabály-alkotási, szervezet átalakítási és politikai egyeztetési periódusok váltakoznak spontán jelleggel olyan instabil környezetet eredményezve, melyben az eredeti célok egyszerűen feloldódnak, átalakulnak, vagy egyszerűen eltűnnek.

A 2008-ban elfogadott és 2010-ben, majd 2012-ben módosított Pécsi Integrált Városfejlesztési Stratégia (továbbiakban pécsi IVS) tárgyilagosan, narratív módszerrel, a kaposvári és szekszárdi stratégiához képest kevésbé integratív módon veszi sorra a stratégia elemeit. A környezeti elemzés kapcsán kiemeli, hogy a Mecsek és a városban, valamint környékén található természetvédelmi területek, a város karsztvízforrásai és a lakosság környezettudatosságának magas foka jelentik a környezeti szempontból pozitív elemeket, a vízbázis sérülékenységét, a zöldfelületek hiányát, vagy leromlását, valamint a klímaváltozásból fakadó és már érezhető időjárási anomáliákat komoly problémaként említi a dokumentum. Az Európa Kulturális Fővárosa–Pécs 2010 megaprojekt keretében a város közterületei megújultak, ez azonban nem járt együtt Pécs zöldebbé tételében és egybehangzó vélemény szerint szükség lenne egy egybefüggő, szabadidős célzattal használható zöld parkra a város szívében. Ezt a funkciót lehetséges módon a jövőben felújítható és revitalizálható Balokány-liget tölthetné be. A légszennyezettségi mutatók szerint a szennyezés mértéke sok esetben átlépi a megengedett mértéket, ugyanakkor a belváros „autómentesítése” kevésbé szmogos központot eredményezhet. A régóta tervbe vett, a várost átszelő és az egyetem campusait összekötő kerékpárutak kijelölésével és megépítésével a levegő szennyezettsége eredményesebben csökkenthető lenne.

Az IVS a város hosszú távú és fenntartható fejlődési lehetőségeit a következő 15 évben a tudásközpont (egyetem, K+F szektor), a turizmus és kultúra fejlesztésében látja, melyben meghatározó szerepet játszik a magas hozzáadott értéket előállító, innovatív egészségipar, környezetipar és kultúraipar. A stratégia ebben a tekintetben támaszkodik a 2004-ben kidolgozott *Pólusprogramra*, melynek keretében országosan az öt régióközpontra alapozva történt meg *versenyképességi programok kidolgozása*. Pécs az „életminőség pólusa” elnevezést kapta, alapozva az egészségiparra és környezetiparra. Az I. Nemzeti Fejlesztési Terv (2003) második periódusa, illetve – részben ezzel párhuzamosan – az újonnan megnyíló Európai Unió források számbavétele után a kormány mintegy 15 ezer milliárd forintos fejlesztési program végrehajtását indította el. Ennek szerves részét alkották a fejlesztési pólusok, amelyek egyszerre ellenpontjai az ország főváros-centrikusságának és indukálói – egy-egy megyei jogú városból, mint régió-központból kiindulva – saját környezetük, régiójuk fejlődésének. Az előnyök és hátrányok számbavétele után kézenfekvő, hogy a döntéshozók olyan fejlesztési stratégia kialakí-

tásában gondolkodtak, amely erősen támaszkodik a meglévő értékekre, ugyanakkor megpróbál tőkét kovácsolni a vitathatatlan negatívumokból. A mérvadó elméleti munkákban és az európai gyakorlatban jól körülhatárolt, adott technológiai és/vagy ipari jellegű versenyképességi pólusok szerepeltek. A pécsi/baranyai sajátosságok viszont ilyen nem tesznek lehetővé: a megye nem rendelkezik olyan nyersanyaggal, iparral, ipari kultúrával és K+F-fel, nincs olyan ipari ötlet, lehetőség, vonzerő (részben ilyen munkaerő sem), amelyre egy város – célszerűen a megyeszékhely – hosszú távú versenyképességét fel lehetne építeni. A régióban jelentős hagyománya van a hálózatszerűen összekapcsolódó, szektoriális és horizontális együttműködéseknek, amelyek kihasználása és továbbfejlesztése kiugrási pontot jelenthet, azonban az IVS kevés helyen említi és főként fejlesztendő területként emeli ki a Pécsi Tudományegyetem és az innovációra képes kutatóközpontok helyzetét. A veszélyek közé sorolja azt az aggasztó jelenséget, hogy az egyetem nem képes a tudásintenzív helyi gazdaság motorja lenni. A PTE várossal és helyi gazdasági szereplőkkel történő szorosabb együttműködése, nyitottsága megteremtheti egy sikeres és hosszú távú kooperáció alapjait, melynek segítségével az egyetem is rugalmasabban igazodik a munkaerőpiac igényeihez.⁸

A Pólusprogram kidolgozói egy szolgáltatás jellegű versenyképességi pólust képzeltek el. A technológiai és ipari jellegű versenyképességi pólusokhoz képest ez a modell kifejezetten és közvetlenül a piacon kell, hogy megjelenjen és bizonyítson, a piac igényeihez kell illeszkednie. Másrészt a szolgáltatást itt leszűkítve értelmezték: nem a termelő, gazdasági tevékenységek ellátásához (vagyis lényegében a technológiai és ipari versenyképességi pólusokhoz) kapcsolódó, hanem az emberhez, az emberi élethez, a – tágan értelmezett – egészséghez kapcsolódó szolgáltatások jelentik a pólus alapjait. Az előzőekből adódó harmadik lényeges különbség, hogy az emberből kiinduló és következő társadalmi/szociális/mentális igények sokszínűek, összetettek. Ezért ez a szolgáltatás jellegű (nem ipari, gazdasági, hanem „emberi” szolgáltatás jellegű) növekedési pólus nem egyetlen termékre vagy funkcióra koncentrált, hanem az ilyen szolgáltatásokkal szembeni sokféle igény legfontosabb elemeire – de mindenképpen több elemre, több „iparra” – volt kénytelen fókuszálni. (Ezek egyike, bármelyike is, egyedül nem lenne képes versenyképessé tenni a pólust.)

A pólus központi gondolata tehát az emberhez, az emberi élethez, a – tágan értelmezett – egészséghez kapcsolódó szolgáltatások nyújtása volt, amely ezen a ponton kapcsolódik a Pécssett elindított, az országban egyedálló Ökováros–Ökorégió Program környezetfejlesztési, ökoturisztikai szolgáltatások terén vázolt gondolataihoz. Az egészség kínálatához ugyanakkor – bár ez tagadhatatlanul fontos kiinduló pont – nem csak a regenerálódást elősegítő szolgáltatásokat sorolták. A város és a régió „emberi” szolgáltatásait ennél sokkal tágabban, komplexebben értelmezték akkor, amikor a versenyképességi pólusunk üzenetét az „életminőség” fogalmában jelölték meg. A kidolgozók úgy vélték, hogy egy szolgáltató jellegű versenyképességi pólus csak úgy lesz nemzetközi mércével mérve is látható és valóban vonzó, ha komplett és komplex. Ezért emelték ki a fentebb már említett három ipart (egészség, környezet, kultúra) mert ezek összefüggenek, és együtt biztosítják a szükséges kínálatot. A környezetvédelem és egészséges életmód fontosságát 2008-ban, az EKF felvezető éveinek sorába (Környezet- és egészségkultúra éve) is beillesztette a város.

⁸ Pécs Integrált Városfejlesztési Stratégia, 58 o.

A versenyképességi pólus a lehetséges saját mozgástér kihasználására – meglévő erősségekre és lehetőségekre épült. Arra alapozott, hogy a 21. század Európájában sajátos társadalmi elvárások vannak jelen és olyan demográfiai változások zajlanak, melyek megértéséhez fontos a fenntartható fejlődést és a környezet-tudatosságot, vagy a tanulás értelmét is látni. A Pólus keretében egy átfogó, közel egy évtized folyamatos munkájával megvalósítható, regionális projekt eredményeképpen létrejövő, egy új életminőséget biztosító, infrastrukturálisan jól felszerelt, elsősorban az „ezüst években” járó korosztály számára vonzó Dél-Dunántúlt képzeltek el (GLIED – TARRÓSY 2011: 50-51).

Az IVS tematikus céljainak kijelölése reális helyzetfelmérés alapján történt, de a kitörési pontokat nem tartalmazzák, főként a turizmus fejlesztése, Pécs népszerűsítése és a társadalmi kohézió erősítése terén láthatunk hiányosságokat, nehezen megvalósítható célokat:

- T1. A „Pécs, az életminőség pólusa” program ágazataiban dinamikus fejlődést mutató város
- T2. Az EKF-program eredményeképpen megerősödött kulturális és kreatív szektor, sokszínű kulturális kínálat
- T3. A város turisztikailag vonzó desztináció, különösen a kulturális turisták körében
- T4. Színvonalas, a gazdaság igényeit kiszolgáló közoktatási hálózat és egyetemi oktatás
- T5. Erősödő társadalmi kohézió az egyes társadalmi csoportok között
- T6. Közösségi helyként működő, rendezett közparkok és városi zöldterületek
- T7. Fejlett közösségi közlekedés mellett a gépjárműforgalom torlódásmentes elvezetése⁹

Az IVS 2012-es felülvizsgálatának tervezetében a tematikus és városrészi célok némiképp változtak, jobban igazodtak az EKF utáni időszak kihívásaihoz, valamint ahhoz a tényhez, hogy Pécs tartósan kikerült Magyarország tíz leglátogatottabb desztinációja közül. Az M6-os autópálya nem csak a városba jutást, de az onnan történő biztonságos eljutást is lehetővé teszi, részben ez eredményezte, hogy a megyeszékhely „egynapos” város lett. Erre a problémára próbál meg reagálni a kulturális kínálat (különbéle fesztiválok, Kodály Központ, Zsolnay negyed stb.) szélesítése.

A 2012-es IVS felülvizsgálat céljai

Természeti értékek és erőforrások védelme, korábbi környezeti károk helyreállítása, az energiafelhasználás átalakítása az energiahatékonyság növelése és a megújuló energia hasznosítás bővítése révén.

A közösségi és kerékpáros közlekedés fejlesztése, a közúthálózat és a parkolási helyzet javítása. A közösségi közlekedés elérhetőségének javítása, az ingázásból adódó közlekedési terhelés csökkentése a belső városrészekben.

Az egykori bányaterületek rekultivációja, hasznosítása. A zagyelhelyezéssel érintett Tüskésrét, rekultiváció utáni hasznosítása, rekreációs, szabadidős, energetikai célra biogáz erőmű létesítése, a szennyvíz energetikai hasznosítása érdekében.

A lakótelepek felújítása az energiahatékonyság növelése érdekében, kiegészítő szociális és közösségfejlesztő beavatkozásokkal kísérve.

⁹ Pécs Integrált Városfejlesztési Stratégia, 64. o.

Társadalmi kohézió terén a hátrányos helyzetű lakossági csoportok és a szociális városrehabilitáció került előtérbe (Keleti városrész, Pécsbánya, Hősök tere, György-telep), a fiatalok számára vonzó városkép, lakhatási, szolgáltatási és rekreációs környezet kialakításával. Az IVS-ben – hasonlóan más településekhez – komoly hangsúlyt kap az anti-szegregációs terv, amely a szociális problémákra, a munkanélküli rétegek és a roma kisebbség helyzetére igyekszik megoldást találni a megjelölt szegregátumok oktatási, egészségügyi és infrastrukturális felzárkóztatásával.

Pécs Megyei Jogú Város Települési Környezetvédelmi Programjának felülvizsgálatára és aktualizálására 2011-ben került sor. Ez alapján Pécs levegőminőségét alapvetően az ipari, a kommunális fűtési és a közlekedési kibocsátások határozzák meg, a város légszennyezettségi mutatói átlagos képet mutatnak, azaz bizonyos gázok (pl. nitrogén-dioxid) és szállópor esetében túllépik a megengedett határt, de összességében nem kirívóan rosszak. A forgalomszámlálási adatokból megállapítható, hogy az M60-as autópálya forgalomtöbbletét a Pécs-nyugati elkerülő út 2006. évben történő megnyitása megoldotta, így ez tekinthető Pécs város levegőminőség javítása érdekében tett leghatékonyabb intézkedésnek.

A felszín alatti vizek monitoring rendszerének vizsgálati adatai szerint a város térségében az ivóvízellátás alapját képező karsztvíz minősége jó, minőségének javításához fel kell gyorsítani és be kell fejezni a felhagyott ipari területek rekultiválását. Ezek végleges rendezéséig meg kell akadályozni a szennyezett víz területről történő elfolyását, a talajba vagy a felszín alatti vízbe kerülését.¹⁰

A város területén található természeti területek és természeti értékek felmérése megtörtént, a védelmüket helyi rendelet szabályozza, a természetvédelmi területek listázása elkészült. A védett területek és értékek kezelési terve, amely alapján a fenntartás, kezelés és védelem megfelelően biztosított. Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata rendeletben rögzítette a fás szárú növények védelmének a szabályait.

A hulladékok osztályozását, gyűjtését, szállítását, kezelését és feldolgozását a BÍOKOM Kft. végzi, az újrahasznosítás szempontjából fontos szelektív gyűjtés a város nagy részében megoldott, a gyűjtőszigetek száma 180 körülire tehető. Pécs város a környező 313 településsel együtt csatlakozott a Mecsek-Dráva hulladékgazdálkodási programhoz, amelynek keretében egy korszerű regionális hulladékgazdálkodási rendszer kerül kiépítésre a térségben.

Előremutató, hogy a Települési Környezetvédelmi Program 2005-2010 közötti célkitűzései teljesülésének vizsgálata nyíltan szembenéz a hiányosságokkal és precízen vázolja a jövőbeni célterületeket. A távfűtés korszerűsítése és környezetbaráttá tétele megtörtént, a közlekedési emisszió csökkentése kapcsán kevés fejlesztés valósult meg maradéktalanul, ugyanakkor elmondható, hogy a belváros forgalomcsillapítása teljesült. A felszíni vizek vízminőségének javítása és a csapadékvizek ártalommentes elvezetése szintén a nem, vagy csak részben megvalósult fejlesztések közé tartozik. Hiányosság, hogy nem indult átfogó kutatás, vizsgálat a város klimatikus jellemzőinek meghatározására, a volt bányatérsegek átfogó fejlesztésére, valamint a térségi közlekedés fejlesztésére és nem került sor környezetvédelmi fórum kialakítására sem.

Pécs kapcsán még érdemes megemlíteni a 2004-ben indult, majd 2011-ben felülvizsgált Ökóváros-Ökorégió Programot, amely kapcsolatot jelenthet a környezetpolitikai célok, a fenntartható fejlődés

¹⁰ Pécs Megyei Jogú Város Települési Környezetvédelmi Programjának felülvizsgálata 27. o.

elemei és a városfejlesztési politika között. Az Ökováros–Ökorégió Program olyan stratégia, amely a településfejlesztést hosszú távon, a környezettudatosság, a hatékony környezet- és energiagazdálkodás és a fenntartható fejlődés elveinek figyelembevételével képzelel el, a helyi közösség, a helyi szereplők innovációjára, együttműködésére építve. A program Magyarországon egyedülálló kezdeményezés volt a kétezres évek elején és igazodott azokhoz, a Nyugat-Európában már néhány évtizeddel korábban kidolgozott koncepciókhoz, melyek a környezeti paradigma (ökológizmus) mentén tervezték meg egy település jövőképét. Fő célja, hogy a városüzemeltetésben a fenntartható fejlődés elvei érvényesüljenek, úgy, hogy a lehető legtöbb uniós forrást vonják be a fejlesztésekbe, jövőbeni beruházások finanszírozásába. A stratégia három fő célt fogalmaz meg:

1. *Energiagazdálkodás terén:* A program leszögezi, hogy a megújuló energiaforrások felhasználásának üteme nem haladhatja meg az újratermelés ütemét. A nem megújuló energiaforrások felhasználásának üteme nem haladhatja meg azt az ütemet, ahogy az ember megújuló energiaforrást fejleszt ki, és kezdi használni.
2. *Gazdaság terén:* A program olyan „kezdő lökést” kell, hogy adjon a gazdaságfejlesztés számára, mely multiplifikálódik és a környező térségekkel együtt, helyi erőforrások igénybevételével, helyi termékekre alapozva találja meg Pécs és vidéke helyét a világ gazdaságában. A dokumentum kiemeli, hogy a helyi környezeti erőforrások feletti rendelkezés jogát a helyi közösségnek kell gyakorolnia(!), annak érdekében, hogy a térség ne függjön oly mértékben a külső hatásoktól, mint ahogy az jelenleg érzékelhető. Ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy a privát tőke megjelenését a közszolgáltatási szektorban (víz, energia, hulladék) lehetővé kell tenni és ösztönözni kell. Ez az előző kijelentés tükrében csak helyi vállalkozások bevonásával teremthető meg. Ezzel lehet biztosítani, hogy hosszú távon a fenntartható fejlődés szempontjai érvényesüljenek, hiszen az erőforrásokat tőkeként és nem jövedelemként értelmezhetjük.
3. *Társadalom terén:* A helyi közösség megújulási lehetőségeit teremtsen meg, helyi erőforrásokra támaszkodva úgy, hogy ne a fogyasztásra alapozott növekedés, hanem inkább egy öko-szociális szemlélet jelenjen meg a helyi társadalom szervező erejeként (GLIED – TARRÓSY 2011: 36).

Kaposvár

A „lakható város”

Kaposvár Somogy megye központja, 68 ezer fős lakosságával a Dél-Dunántúl második legnagyobb városa Pécs után. Egy olyan differenciált fejlesztési lehetőségekkel rendelkező, aprófalvas megye központja, amely magában foglalja a Balaton déli partját, a balatoni háttértelepülések övezetét, a Dráva-medence barcsi szakaszát, a Kapos-völgy nyugati részét és a Zselicséget. A 2008-ban megalkotott Kaposvári Integrált Városfejlesztési Stratégia hivatott meghatározni Kaposvár, mint a dél-dunántúli régió egyik erőközpontjának fejlődését, egy olyan prosperáló város megteremtését, megőrzését, amely egyaránt vonzó az itt élők, az itt befektetni szándékozók és az idelátogató turisták számára. A stratégia Kaposvárt a Balaton-Horvátország és az M7-es, M6-os autópálya között húzódó tengely alközpontjaként, fejlesztési pólusként tünteti fel, kiterjedt, határon is átnyúló vonzáskörzettel. Versenyképességi szempontból azonban nem határolható körül pontosan meghatározható tényező, amely Kaposvár számára kedvező jövőképet vázolna. Mindennek ellenére az IVS rendkívül őszinte

és reális helyzetképet vázol és a lehetőségekhez mérten a pécsi stratégiánál világosabb ajánlatcsomagot állított össze, amely szerves egységként kezeli a természeti-környezeti és gazdasági adottságokat, azok harmonikus fejlesztését tűzte ki célul.

Mivel ipari tevékenység szinte kizárólag Kaposváron folyik, a megye, ezáltal a megyeközpont fejlesztési lehetőségeit is a turizmus, az agroökológiai és klimatikus viszonyok, a kistérségi gazdasági-társadalmi kapcsolatok szorosabbra fűzése, pályázatképesse válás céljából települési együttműködések kialakítása határozhatja meg. A jövőbeni lehetőségek között kiemelt szerepet kap a mezőgazdaság és az erre épülő feldolgozóipar, mely munkalehetőségeket teremthet és az ipari szektorok újbóli felfedezését hozhatja. Az extenzív állattenyésztés és alternatív gazdálkodási formák – mint programpontok – pedig egyértelműen a fenntartható mezőgazdaság kiemelt céljai. Ezek is segíthetnek a fiatalok elvándorlásának megállításában és a rurális térségek népességmegtartó erejének növelésében.¹¹

Kaposvár a településfejlesztési koncepciója kidolgozása során, már 2004-ben, az európai uniós csatlakozás előtt kitűzte azokat a célokat, melyek gazdaságilag, társadalmilag és ökológiailag egyaránt fenntartható (fenntartható fejlődés) emberi léptékű városias települést eredményeznek a jövőben. A város az egyetemmel és a K+F szektorral közösen tudásalapú gazdaság erősítésére törekszik, mely mindenkor kihasználja tradíciójából és térségi helyzetéből adódó lehetőségeket, a meglévő és fejlesztendő területi és infrastruktúra-adottságokat, a rendelkezésre álló humán erőforrásokat. Ennek alapján Kaposvár az idegenforgalom, a konferencia-, gyógy- és termálturizmus, a vendéglátás, a szolgáltatás, az agrár-innovációs ipar és logisztikai központ kialakítása területén látja azokat a lehetőségeket, amelyek kitörési pontokat biztosítanak a város és a térsége számára, mindenkor kihasználva hagyományait, kulturális tradícióit, meglévő és fejlesztendő adottságait, a rendelkezésre álló forrásait.

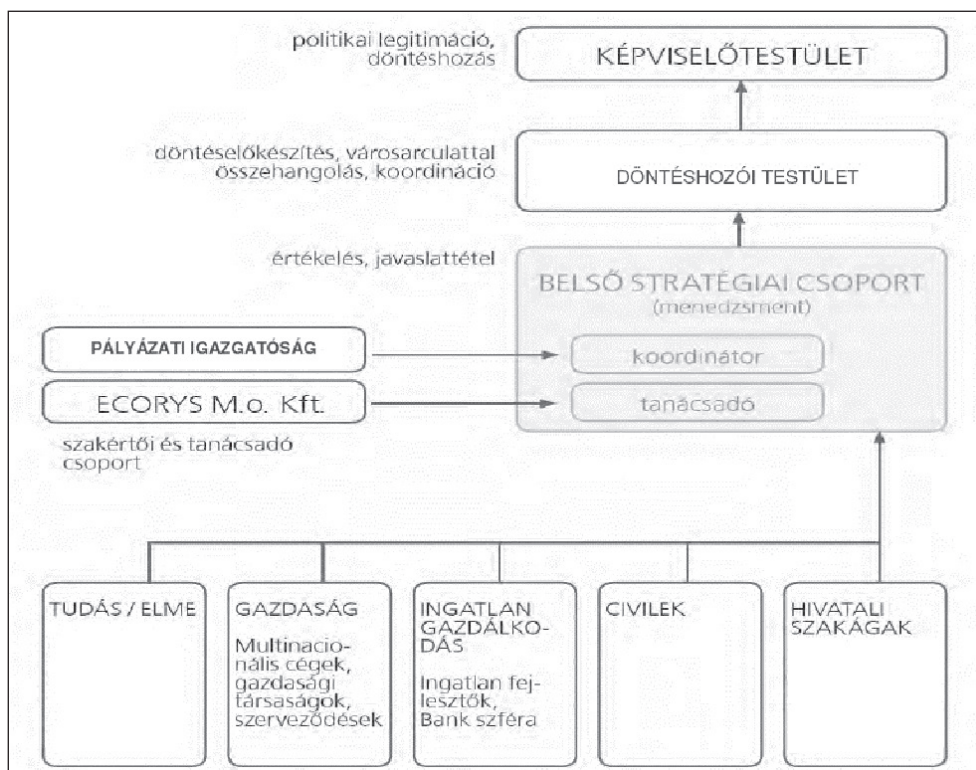
Kaposvár környezeti adottságai jók, a környezet állapota több mutató tekintetében kedvező, a város lakhatósága általában jónak minősíthető, de mindezek mellett már jelenleg is fennállnak a lakosság kisebb-nagyobb részét zavaró, kezelendő környezeti problémák, és a jelenleg valószínűsíthető fejlődési trendek újabb környezeti problémákat generálnak. A közlekedésből származó zaj- és légszennyezettség szempontjából Kaposvár nem kiemelten veszélyeztetett település, bár az átmenő forgalom, főképpen a 67-es út vonatkozásában növekedett a rendszerváltás óta és a forgalmas utak mentén a levegő minősége is értelemszerűen rosszabb. A belváros autómentesítése megtörtént, sétálóutca-övezet kialakítására került sor, a kerékpározás lehetősége megoldott. A város élhetőségének egyik legfontosabb szempontja a köztérek és parkok rehabilitációja, felújítása, zöldterület-fejlesztések és a lakótelepek rehabilitációja.

Az IVS külön fejezetben foglalkozik a megvalósíthatóság kérdéseivel, melyből a partnerség attribútumát emeljük ki. A dokumentum leszögezi, hogy a városvezetésnek a privát szféra (civil és gazdaság) bevonásával meg kell határoznia a város kívánatos jövőjét (a gazdasági, lakhatósági stb. szempontoknak megfelelően), a spontán és a megteremthető keresletet, továbbá a városnak – mint élő szervezetnek – a fejlődési igényét, irányát, hogy tudatosítsa a megvalósítás potenciális résztvevői számára a hosszú távú várostermék programját. A partnerséggel történő tervezés és a kétirányú kom-

¹¹ Kaposvár Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008.

munkáció Kaposváron már egy évtizede megkezdett folyamat, melyet mind nagyobb hatékonysággal és szélesebb körre kiterjesztve folytatni kell. Ez biztosíthatja a stratégiában meghatározott célok legitimitását (1. ábra).

1. ábra: Kaposvár IVS partnersége

Forrás: Kaposvár IVS (2008)

Jó kezdeményezésnek és követendő példának tartjuk, hogy Kaposvár Környezetvédelmi Programjának kidolgozásakor a készítők felmérték a lakosság aktivitásának területeit. Ezzel egyrészt információkat nyertek a lakosok által fontosnak tartott környezetvédelmi problémákról, továbbá ismertté tették a polgármester és az önkormányzat aktivitását ezen a területen (környezeti nevelés, környezeti tudatformálás, zöldterületek védelme, szelektív hulladékgyűjtés népszerűsítése stb.). Hasonlóan előremutató Kaposvár Város Egészségterve (2012), amely a város demográfiai helyzetéről, a helyi egyéni és társadalmi szükségletekről (szociális, gazdasági, egészségügyi, környezeti), a lakosság életmódjáról és a civil szervezetek egészségfejlesztésben való részvételéről ad átfogó képet és fogalmaz meg stratégiai ajánlásokat és egészségfejlesztési cselekvési tervet.

Szekszárd

A szőlő és bor városa a Duna mentén

Szekszárd Tolna megye központja, 33 ezer fős lakosságával Magyarország egyik legkisebb megyeszékhelye. Szekszárd pozíciója a magyarországi térszerkezeti rendben nem tekinthető kedvezőtlennek. A város a Duna jobb partján (évezredes római nyomvonalon haladva) fontos inter-regionális összeköttetést biztosít Budapest és a Kárpát-medence déli része között. Helyzetének fontos eleme, hogy itt ágazik el a Pécs útba ejtő, majd Horvátország felé tovább folytatódó nemzetközi

útvonal, és nyugat felé számos intraregionális erővonal indul ki innen. Helyzetének hátrányos vonása ugyanakkor, hogy ezen a fontos térszerkezeti vonalon nem épült ki nagykapacitású vasútvonal, és az is, hogy a Dunának, mint vízi útnak a lehetséges jelentősége Baján és Mohácson csapódik le, illetve a Szent László híd is a várostól 20 km-re ível át a folyón. Amíg az ipar a rendszerváltás utáni időszakban visszafejlődött vagy megszűnt, a Szekszárdon történelmileg is jelentős szőlő- és bortermelés reneszánszát éli. Az uniós és kisebb részben a hazai fejlesztési forrásokra alapozott pincefejlesztések és az M6-os 2010-es átadása teremtette meg a borturizmus fellendülését, melyet minden év szeptemberében a nemzetközileg is jelentős szüreti fesztivál tesz még híresebbé. A városmarketing a helyi borászközösség és politikai vezetés összefogásával, illetve átgondolt stratégiával a kétezres években találta meg a város számára előnyös fejlesztési lépéseket (infrastruktúra, pincék, fogadók, szállók, szolgáltatási szektor fejlesztése), melynek segítségével Szekszárd újra erős pozíciót foglalt el Magyarország borvidékei között.

A megyeszékhely népessége – hasonlóan Pécs, Kaposvár, de az egész Dél-Dunántúl tekintetében – folyamatosan csökken, egyrészt a természetes fogyásnak, a környező településekre való kiköltözésnek és a fiatalok nagyobb városokba (Pécs, Budapest, Győr stb.), vagy külföldre való áramlásának köszönhetően. A népesség megtartásának nem kedveznek a pécsinél és kaposvárinál is magasabb ingatlanárak.

2007-ben az Önkormányzat visszavásárolta a város közzolgáltató cégeinek (Alisca Terra Kft., Szekszárdi Víz- és Csatornamű Kft.) korábban privatizált üzletrészeit. A felmérések szerint a lakosság elégedettsége a két szolgáltatóval azóta növekedett.¹²

Az IVS megvalósíthatósági része a fenntarthatóság kapcsán a környezeti elemet emeli ki, míg a társadalom és gazdaság vonatkozásában a szükségletek (és nem igények) integrálásáról ír. Környezetvédelmi, környezetbiztonsági szempontból három tényezőt emel ki felsorolásszerűen: 1. Az 56-os számú út mentén és a belvárosi övezetben a közlekedés okozta fokozott lég- és zajszennyezés. 2. A vízbázis sérülékenysége, a felszín alatti vizek védelme, a vízminőség biztosítása, szükséges csatornázási munkálatok a peremterületeken. 3. A hulladék- és energiagazdálkodás korszerűsítése. Előremutató, hogy az IVS rögzíti a döntéshozók azon szándékát, hogy a várossal és környékével kapcsolatos település- és területfejlesztés során hozott döntések a legkisebb mértékű környezetterhelést és igénybevételt idézzék elő, továbbá előzzék meg a környezetszennyezést és érvényesítsék a környezetpolitika egyik fő elvének számító megelőzést.

Közlekedési szempontból Szekszárd nem kiemelten terhelt város, a tranzitforgalom és a bevásárlóközpontok körüli forgalom jelentős. A belváros (Garay tér, sétálóutca, Béla tér) autómentesítésére a kétezres években került sor, a forgalomtechnikai változtatások eredményeként a központ autóval elkerülhető. A kerékpárút-hálózat kialakulóban van, a központ megközelítése kerékpárral a déli városrészek felől többé-kevésbé megoldott, de az északi, történelmi Szekszárd csak közúton érhető el kétkerekűvel.

A Dél-Dunántúl megyeszékhelyei közül egyedül Szekszárd rendelkezik klímastratégiával. Az alkalmazkodás (szélsőséges időjárás, hőség, csapadék, katasztrófahelyzet) és csökkentés (energiafelhasználás, vízhasználat, hulladék) jegyében létrehozott dokumentum átfogó program elindítása

¹² Szekszárd MJV Környezetvédelmi Program felülvizsgálata, 2010.

mellett egy olyan felelős paradigmát fogalmazott meg, amely felhívja a figyelmet a 21. század egyik legnagyobb kihívására, mindazonáltal konkrét megoldásokat is javasol, melyeket egy átlagpolgár is használhat. A város 2009-ben belépett a magyarországi Klímabarát Települések Szövetségébe. A csatlakozással az önkormányzat kinyilvánította azt az álláspontját, hogy a globális klímaváltozással helyi, települési szinten is foglalkozni kell. A Klímabarát Települések Szövetségébe történő belépéssel Szekszárd vállalta, hogy létrehozza a Szekszárdi Klímakört, amely a helyi klímaprogramok kezdeményezője, szervezője (a Klímakör tevékenységének koordinálására Zöldtárs Környezetvédelmi Közhasznú Alapítványt bízta meg), megalkotja a Települési Klímastratégiát, amely kerete és iránya a helyi programoknak. A klímastratégiát az önkormányzat és az alapítvány Éves Cselekvési Terveken keresztül valósítja meg, a klímaprogramok költségeinek részbeni fedezetére Klíma Alapot hoz létre, melyet a város költségvetése évente több millió forinttal támogat. A Klímakör tevékenysége munkacsoportokban (energiagazdálkodási, közlekedési, környezeti nevelési, vízgazdálkodási, hulladékgazdálkodási) zajlik, főként a környezeti és globális nevelésre, illetve lakossági programokra, a helyi társadalom környezeti tudatosságának formálására irányul.¹³ Fontos szempont, hogy a klímastratégiában foglaltakat az önkormányzat maga számára is kötelezővé tette és azok a környezetvédelmi programban is előkelő helyet kaptak a környezet-egészségüggyel együtt.

KIS- ÉS KÖZÉPVÁROSOK

A tanulmány ezen része hat régióbeli kis- és középváros (Paks, Dombóvár, Mohács, Siklós, Nagyatád, Siófok) városfejlesztési terveinek és környezetvédelmi programjainak elemzését tűzi ki célul, melyekben nemcsak megvizsgáljuk, hogy az adott dél-dunántúli városokról fellelhető stratégiák mennyire felelnek meg a fenntarthatóság szempontjainak, hanem kísérletet teszünk ajánlásokat is megfogalmazni annak érdekében, hogy a jövőben még több valódi, meghatározó lépés következhesen be ezen a téren is. A vizsgált hat település mindegyikét eltérő gazdasági, politikai és társadalmi vonások jellemzik, a városok történelmi sajátosságainak tükrében. Míg Siófok a maga közel 25 ezer fős lakosságával már majdnem kiesik a hazai közigazgatásban középvárosnak tekintett településkategóriából, addig Nagyatád és Siklós 10 ezer fő körüli lakosságukkal még éppen beleférnek ebbe a minősítésbe. Az egyaránt 20 ezer főt számláló Mohács, Dombóvár és Paks városok lélekszámukat tekintve középpértéket képeznek a régió középvárosai között. A települések különböző méretén kívül azonban más differenciákat is találhatunk. Földrajzi fekvésük (országhatárhoz való közelségük, Dunával való kapcsolatuk, Balatontól való távolságuk, szőlőtermelő vidékek közelsége, nemzetközi útvonalakhoz mért helyzetük) alapvetően meghatározza gazdasági lehetőségeiket és társadalmi-politikai viszonyaikat.

Mindennek ellenére számos közös vonást és ennek jegyében közös célt vélhetünk felfedezni a városfejlesztési stratégiák összeállításánál. A lakosság megtartásáért folytatott innovációs politika, az épített értékek védelme, a klímaváltozással és a sokszor externáliaként bekövetkező környezeti kihívásokkal való folyamatos versenyfutás, s a leszakadó rétegek felzárkóztatásáért vívott küzdelem egyaránt megtalálható a hat település Integrált Városfejlesztési Stratégiájában, Környezetvédelmi

¹³ Lásd részletesen: Szekszárd MJV Települési Klímastratégia és 2011. évi Cselekvési Terv. – <http://zoldtars.hu/sites/default/files/doc/Klimastrategia.pdf>

Programjaiban, speciális jellegű és akcióterületi terveiben. Annak ellenére, hogy Magyarországon a régióknak, mint területi-közigazgatási egységeknek nincs történelmi tradíciója és közös identitása (PÁLNÉ KOVÁCS 2000: 29-56), a Dél-Dunántúl városainak döntéshozó szervei mégis hasonló jellegű kihívásokkal szembesülnek.

A fejlesztésekben komparatív előnyként a következő meghatározó tényezők jelennek meg:

- Pakson az atomerőmű jelenlétéből befolyó önkormányzati többletbevételek, az M6-os autópálya, a Duna közelségéből fakadó előnyök, a létesítendő paksi balneológiai intézet, a magasan képzett nagy létszámú humán erőforrás jelenléte, a védett vagy még felfedezetlen természeti értékek (Imsósi-erdő, Ürgemezei Tájvédelmi Körzet, a földvári Duna-kanyar, Kormorán-sziget), sváb hagyományok;
- Siófokon a Balaton „fővárosa” cím, az ismert üdülőközpont szerep, a kulturális kínálat: koncertek és fesztiválok, a közlekedési csomópont jelleg;
- Nagyatádon a fenntarthatóság meglepően korai beépülése a döntéshozók gondolkodásába, a környezetvédelembe fektetett komoly energiák, a déli országhatár közelsége;
- Dombóváron a város regionálisan központi fekvése, a tervezhetőség, a korábbról megmaradt ipari infrastruktúra, a város külterületén található gunarasi gyógyfürdő centrum;
- Siklóson a történelmi emlékhelyek, a villányi borvidékhez, Pécshez és a harkányi gyógyfürdőhöz való közelsége, és a térségben betöltött kiemelt gazdasági (konkrétabban értékesítőpiaci) szerepe;
- Mohácson a történelmi múlt és az ahhoz kötődő rendezvények (elsősorban a Busójárás), a Duna közelsége, az országhatár közelsége, a horvátországi magyarság felé irányuló összetartó kapocs szerep, a Pécs–Szekszárd–Baja-háromszög gyors elérhetősége.

Paks

Városmenedzsment az atomerőmű árnyékában

A Tolna megye északi részén, a Duna mellett található középváros, Paks, helyzetét tekintve speciális jelleggel bír, nemcsak a régiót, de az egész országot illetően. E településen található Magyarország első, és eddigi egyetlen atomerőműve. A város ennek jegyében különleges gazdasági helyzettel rendelkezik, a Paksi Atomerőmű Részvénytársaság (továbbiakban: PA Rt.) működésének köszönhetően ugyanis kivételes infrastruktúrát és megélhetést tud biztosítani a város az ott élők számára.

Pakson még 2008-ban, a Dél-Dunántúli Regionális Operatív Program (DDROP) keretében készült el az Integrált Városfejlesztési Stratégia. Maga a terv azokat az elképzeléseket tartalmazza, melyeket hosszú és középtávon kíván megvalósítani a paksi önkormányzat. Az IVS két fő részből áll, melyek hét fejezetre tagolódnak. Az első része (egyedtől negyedik fejezetekig) leírást ad Paksról, végigelemezve a társadalmi, demográfiai és gazdasági mutatóit (ideértve a bevezető fejezetet is), míg a második rész (5-7. fejezetek) a jövőre nézve fogalmaz meg elképzeléseket, tervszerűen összegezve. Tanulmányunkban – éppen a fenntartható fejlődés szempontjai szerinti átfogó elemzés végett – a második rész kap hangsúlyosabb szerepet.

Már a „Stratégiai Fejezet” címet viselő résznél pozitívan könyvelhetjük el, hogy a fenntarthatóság, mint fejlesztési szempont, szerepel például az épületfelújítási célkitűzések kapcsán (az épített és

természeti értékek fenntartható módon való rehabilitálása, fejlesztése).¹⁴ A környezetvédelem kérdése, mint politikai kérdés (issue), Paks esetében mindig fontos szereppel bírt, mivel – talán éppen a Duna közelsége miatt – a természet, mind értéként, mind megélhetésként volt jelen az energiaipar Paksra települése előtt a helyi társadalom életében. Az atomerőmű paksi létesítése – megítélésünk szerint – tovább erősítette ezt a vonalat. Végig szemezgetve a városban működő civil szervezetek sorait tapasztalhatjuk, hogy számos, a természet védelmével, környezetünk megóvásával foglalkozó csoport alakult a rendszerváltozás óta, melyek elsősorban az ifjúságra fókuszálva kívánják a környezettudatos életmódot propagálni (pl. ÖKO Munkacsoport Alapítvány).¹⁵ E csoportosulások és a civil szervezetként működő, de az önkormányzat munkájában politikailag részt vevő Paksi Lokálpatrióták Egyesülete között átfedést vélhetünk felfedezni. (A lokálpatrióták a Magyar Szocialista Párt után harmadik erőként végeztek a legutóbbi helyhatósági választás alkalmával Paks városában, s a támogatásukkal induló polgármesterjelölt 2010. október 3-án a második helyre futott be.¹⁶)

A stratégiát illetően azonban lényegesen nagyobb hangsúlyt kap a város integrált fejlesztése, mint meghatározó célkitűzés. Ez annak a több évtizedig fennálló törésvonalnak köszönhető, melynek betudhatóan mély gazdasági-politikai szakadék húzódott az atomerőmű építésének munkálatai céljából Paksra érkező telepes társadalom (Lakótelep) és a régi paksi lakosság (Óváros) között.¹⁷ Az integrált városfejlesztés a Kishegy-Újváros (Lakótelep) valamint a Szerűskert-Óváros együttes és egyenes arányú fejlesztését foglalja magába. A terv ezen iránya a két településrészen élők életszínvonalában megmutatkozó különbségek révén esetlegesen kialakuló feszültségek kiküszöbölése érdekében elengedhetetlen.

A stratégia összeállítása kapcsán kiemelhető, hogy a tervezet főbb iránymutatásait illetően támaszkodik a városban az atomerőmű révén halmazottan jelenlévő szellemi erőforrásra (nevezetesen, hogy az energiaipari nagyberuházás okán, a Paks területén élő magasan kvalifikált rétegek aránya meghaladja az országos átlagot).¹⁸ Ennek felismerése már önmagában jelentős, hiszen meglátásunk szerint éppen a szolgáltatásokkal foglalkozó vállalati szektor az, amely a különböző innovációk, ötletek révén gazdasági előrelépést jelenthet majd a jövőben, szemben a különböző – nem mellékesen óriási természeti károkozással járó – extenzív ipari fejlesztéssel és mezőgazdasági termeléssel szemben. (Ez utóbbi egyébként Pakson éppen az atomerőmű jelenlétéből fakadó „sugárveszély” sztereotípiája miatt gazdaságosan aligha lehet megtérülő.¹⁹) Míg újabb földterületek mezőgazdasági művelés alá helyezése, például a tájvédelem alatt álló Ürgemező lepusztításához vezethetne, addig innovatív (például internetes) szolgáltatások kifejlesztése kevesebb energiafelhasználás mellett is jövedelmet biztosíthat családok sokaságának. Ezt pedig csakis a képzett emberek tömege tudja megvalósítani, illetve igénybe venni.

¹⁴ Paks Integrált Városfejlesztési Stratégia, 76. o. – http://www.paks.hu/res/IVSPAKS_2008-2009.pdf

¹⁵ Leírás az ÖKO Munkacsoport Alapítványról a város hivatalos honlapján (Paks.hu) <http://paks.hu/varos/civilszervezet.php?mid=144b32f0123a43>

¹⁶ Paks Város választási eredményei, 2010. október 03. – http://valasztas.hu/hu/onkval2010/471/471_0_index.html

¹⁷ Barkóczi Csaba: Társadalmi törésvonalak Pakson, TDK dolgozat, 2012. január

¹⁸ Paks IVS, 76. o.

¹⁹ Kernné Magda Irén: Várossá Válni... (Paks 1979-1999), Szekszárd, 2001; Takácsné Tóth Márta: Privatizáció és vagyonvesztés a Paksi Konzervgyárban, 229-250. o.

Ha középtávú célokat nézünk, akkor a stratégia külön ágazati és külön területi célokat fogalmaz meg. Az ágazati célok között a gazdaság fejlesztése, a turizmus erősítése, valamint a társadalmi potenciál fejlesztése szerepel.

A gazdaság fejlesztésére előirányzott tervek teljes összhangot mutatnak az átfogó célként kitűzött vállalásokról szóló megerősítésének elvével, hiszen a gazdaság fejlesztését célzó öt főbb pontból négy a szolgáltatói szektorhoz (Ipari Park fejlesztése, hogy szolgáltatásokkal foglalkozó cégek is igénybe vehessék; kis- és közepes vállalkozások támogatása, üzleti szolgáltatások fejlesztése, a szolgáltató szektor megerősítése), míg egy a mezőgazdasághoz kötődik.

A turisztikai célkitűzéseket illetően a lehetőségekhez mérve megalapozott, ám (megítélésünk szerint) némileg mégis irreális célkitűzésekkel találkozhatunk a stratégiában. A városvezetés itt négyfajta idegenforgalmi vonzóerőt fogalmaz meg: melyek a tudomány (például magas színvonalú fizikusi-mérnöki konferenciák megtartása), a borturizmus, a kulturális jellegű vonzáskörzet kialakítása, valamint a vízi turizmus fellendítése.

Paks, mint hagyományosan agrárjellegű, löszös-, szőlőtermesztésre kiválóan alkalmas domboldallal bíró település, több évszázadra visszanyúló borkultúrát tudhat magáénak.²⁰ Ugyanakkor a Dél-Dunántúli Fejlesztési Régió területén léteznek más olyan települések, amelyek országosan és nemzetközileg is nevezetesebb borászattal rendelkeznek, s melyekkel Paks, sem rövidebb, sem hosszabb távon egyáltalán nem, vagy nehezen tudja csak felvenni a versenyt a nagy tradíciókkal rendelkező Baranya megyei Villánnal, valamint a Tolna megyei központtal, Szekszárddal. Szélesebb kitekin-tésben pedig nemcsak Paks, hanem az egész dél-dunántúli régió számára a borturizmus tekintetében elszívó erőnek számíthat a Dunántúlon a Balaton-felvidék, mely földrajzi fekvéséből adódóan mind a Budapestről, mind pedig a nyugatról (Ausztria irányából) érkező – esetlegesen Budapest irányába tartó – potenciális vendégeket elvonhatja. Ezen tényezők mellett megítélésem szerint a paksi borászat a jövőben is csak helyben tud erősebb pozíciót biztosítani magának.

A kulturális turizmus tekintetében le kell szögeznünk, hogy Paks mindössze egy darab műemlékkel (Erzsébet Szálló) rendelkezik, mely jelenleg a PA Rt. tulajdonát képezi és szállodaként funkcionál²¹ a vállalat vendégei számára, napjainkban kulturális céllal nem látogatható. Ezenkívül több más műemlék jellegű épület található még a városban, de a 19. századi nemesi kúriák közintézményekként (általános iskola, múzeumok) működnek,²² így az esetleges érdeklődők előtt szintén nem nyitottak. Egyedül az egyházi intézmények közül a templomok (óvárosi katolikus templom, református templom, evangélikus templom, újvárosi Makovecz Templom) várhatnak turistákat, de a régi építésű kápolnák megint csak zártak. Meglátásom szerint turisztikai vonzerőt a történelmi belváros, a maga barokk és klasszicista stílusban épült utcáival, a 19. századot idéző hangulatával adhatja. Sajnálatos, hogy a történelmi főutca nagy részét mára lebontották, a régi építésű házak helyett modern bevásárlóközpontok és bankcenterek épültek. Mindössze a Szent István tér, mint régi városközpont, s a körülötte lévő néhány utca, illetve az úgynevezett Bazársor idézi vissza a hajdani időket, ám ezek is erőteljes restaurációra

²⁰ Kernné Magda Irén: Várossá Válni... (Paks 1979-1999), Szekszárd, 2001, „[...] Paksi építészeti örökségünk érdekes elemei a préházak [...]”, 167-168. o.

²¹ Paksi Hírnök, 2010. december 3., XIX. évfolyam/23. szám – Megnyílt az Erzsébet Nagy Szálloda, 2. o.

²² Kernné Magda Irén: Várossá Válni... (Paks 1979-1999), 2001, 164. o.

szorulnak. Meg kell említeni, hogy a turisták fogadására a belvárosban nincs kialakítva megfelelő parkolóhely, ahol az esetleges turistabuszok várakozni tudnának. Megítélésünk szerint Paks egyedül abban az esetben számíthat valamekkora kulturális jellegű idegenforgalomra, ha belvárosa átesik egy jelentős restauráción és ezzel párhuzamosan a térségben más települések iránt megnő a hasonló típusú érdeklődés (Kalocsa: érseki központ, Nagydorog: kalapmúzeum, Bikal: középkori élményközpont, Szekszárd: történelmi belváros, Pécs: régióközpont, Ozora: történelmi csatahelyszín, Simontornya: vár). Együttesen már van rá esély, hogy e nevezetességek kulturális vonzerőt jelenthessenek, melyből adott esetben Paks is profitálhatna.

A vízi- és természeti jellegű turizmus terén a Dunára, illetve a körülötte elterülő Imsósi-erdő panorámájára lehet alapozni, ám annak ellenére, hogy a város rendelkezik kompkikötővel, nemzetközi hajókikötő az egész paksi kistérség területén nem található,²³ ami lényegesen megnehezíti bármilyen hajó paksi fogadásának lehetőségét.

Számunkra az energetika-tudományhoz kötődő idegenforgalom, a speciális, tudományos konferenciákra, rendezvényekre építő vendéglátóipar kiépítése tűnik leginkább megvalósíthatónak Paks tekintetében. Az atomerőmű jelenlétéből fakadó magas műszaki-fizikai szakértelemmel bíró értelmiségnek a lakosság arányaiban való felülreprezentáltsága miatt Paks optimális helyszín lehetne az ilyen jellegű rendezvények megtartására, különleges tekintettel arra, hogy az atomerőmű mérnöki gárdájának nagy részét képező egyetemek (Budapesti Műszaki Egyetem, Dunaújvárosi Főiskola, a veszprémi Pannon Egyetem, Pécsi Tudományegyetem PMMK) egyaránt elérhető távolságra fekszenek a várostól, s a rendezvények megtartásához szükséges infrastruktúra is rendelkezésre áll.

E témakörhöz tartozóan megemlítendő a már a 2006-os választási kampányt megelőzően felmerülő balneológiai központ megépítése, melynek alapkövét 2012 áprilisában rakták le.²⁴ A paksi gyógyfürdő alternatív kikapcsolódási lehetőséget nyújthat a más célból (például a fentebb említett tudományos jellegű rendezvényekre) érkező vendégek számára, de mivel a dél-dunántúli régió területén több, már régebb óta üzemelő gyógyfürdő működik (Tengelic, Tamási, Gunarasfürdő, Igal), melyek között nemzetközi hírűeket is találunk (Harkány), Paks a turizmusnak ezen ágában sem tudja felvenni a versenyt. A gyógyászati központ lokálisan lehet sikeres, illetve kiegészítő turisztikai funkcióval bírhat az egyéb okok miatt Paksra utazók körében.

A társadalmi potenciál szempontjából a stratégia az oktatást emeli ki, mint lehetséges irányvonal, mely előmozdíthatja a jövőben a város gazdaságának fejlettségét, s ezáltal növelheti a társadalmi elégedettséget. A terv az edukációval kapcsolatosan rengeteg, a mai mainstream oktatáspolitiká terén elfogadott módszer meghonosítását irányozza elő (például a sajátos nevelési igényű [SNI] vagy a halmozottan hátrányos helyzetű [HHH] gyermekek nevelésének esetére), mely módszerek jelenleg vita tárgyát képezik a pedagógustársadalomban. A politikatudomány vonalán mozogva nem vállalkozhatunk ezen elképzelések értékelésére. A stratégiában kulcsszerepet foglal el a paksi oktatáspolitiká terén a nyelvoktatás, illetve az informatika oktatásának erősítése, s az ezek minél hatékonyabb oktatását előírányzó technikai és pedagógiai fejlesztések. Megítélésünk szerint ez pozitív hatással

²³ Paks IVS, 9. o.

²⁴ Alapkövetel a gyógyászati központnál – <http://paksihirkok.hu/2012/04/05/alapkoletetel-a-gyogyaszati-kozpontnal/>

lehet a paksi alap- és középfokú képzés színvonalára. További nagyon fontos pozitívum, hogy az IVS oktatásra vonatkozó elképzeléseinek részét képezi a diákok környezettudatos nevelése.²⁵

Részben az oktatáshoz kapcsolódva azt is ki kell emelnünk, hogy a helyi vezetők a paksi IVS kidolgozásakor jelentős szerepet szántak az anti-szegregációs politikának, mely szintén a fenntarthatóság egyik fontos alappillére (BARKÓCZI 2011). Paks a roma integráció tekintetében, értékelésünk szerint a régió városainak körében élenjáró stratégiát alkotott és kíván megvalósítani, melynek hatékonyságát és sikerességét a jövőben tudjuk majd megítélni.

Szót kell még ejtenünk a stratégiában megfogalmazott partnerségi célokról, melyek keretében a paksi önkormányzat a kistérség más önkormányzatait, a helyi vállalkozásokat és a paksi civil szervezeteket kívánja bevonni a döntéshozatalba. Ez magába foglalná – a tervek szerint - az említett célcsoportok bevonását a fejlesztési irányok meghatározásába, az akcióterületek kijelölésébe, a döntés-előkészítésbe, javaslatokat fogalmaznának meg feléjük, bekapcsolnák őket a döntéshozásba és a megvalósításba is, a társadalmi felelősségvállalás jegyében.²⁶ A stratégia külön kiemeli négy civil szereplőt; az Együtt a parlagra Alapítványt, a Paksi Városvédő Egyesületet, a Paks Városért Mozgalom, valamint a Paks és Környéke Mentéséért Közalapítványt. Tény, hogy ezen egyesületek közül egyedül a Paks Városért Mozgalom rendelkezik mérhető támogatottsággal – egy 2012. márciusi közvélemény-kutatás szerint a lakosság mintegy 4 százaléka, a biztos szavazóknak 8,28 százaléka támogatná az egyesületet egy esetleges helyhatósági választáson, mellyel egy kategóriába kerül a másik nagy civil szereplővel, a Paksi Lokálpatrióták Egyesületével. A Paks Városért Mozgalom elnöke, Herczeg József,²⁷ egyébként az önkormányzati képviselő-testület tagja, harmadik ciklusa óta működik együtt a várost 2002 óta vezető Hajdú János, Fidesz-KDNP támogatású polgármesterrel. A Paks Városért Mozgalommal való sikeres kooperáció ellenére kötelességünk megemlíteni, hogy a legerősebb helyi civil szervezet, a Paksi Lokálpatrióták Egyesületének elnöke, Kovács Sándor, a 2010-es választási kampány során tett egy olyan kijelentést, mely szerint a Fidesz-KDNP-s városvezetés egy szűk köre – képviselő-testületi többségét kihasználva – valós, tartalmi egyeztetés és együttműködés nélkül hoz fontos döntéseket a város életét illetően.²⁸

Kijelenthetjük tehát, hogy a város vezetése stratégiai szinten jelesen fogalmaz meg irányokat a fair partnerségi együttműködésre, gyakorlati megvalósítását tekintve azonban megoszlik a civil szereplők véleménye a partnerség értékelésében.

Összességként elmondható, hogy a paksi IVS-ben fellelhető a legtöbb olyan elem, mely a fenntartható fejlődés, s a polgári értelemben vett demokratikus területi irányítás megvalósításához szükséges. Ugyanakkor bőséges terjedelme ellenére a stratégia inkább elképzeléseket tartalmaz, mintsem konkrétumokat, s ezek közül némely cél (pl.: turisztika) irreális elvárásnak minősül. Mégis elmondható, hogy gazdasági irányzatát tekintve a terv a sikeres kivitelezés esetén – melyre jelenleg az atomerőmű jelenléte által biztosított kivételes pénzügyi helyzet jelent garanciát – előre lendítheti

²⁵ Paks IVS, 79. o.

²⁶ Paks IVS, 123-124. o.

²⁷ Barkóczi Csaba eleméz: Paks Városért Mozgalom (2010. szeptember 12.) http://barkoczicsabaelemez.blog.hu/2010/09/12/az_egyes_partalakulatok_elemezese_iii_resz_paks_varosert_mozgalom

²⁸ Lokális – a Paksi Lokálpatrióták Egyesületének Hírlevele (Felelős szerkesztő: Szinger Ferenc), 2010. szeptember

mind Paks, mind a környező települések helyzetét és hosszú távon csökkenthet a külső döntéshozók-tól való függőségen, mely Paks számára a jövőben a legnagyobb gazdasági-politikai kihívást jelenti. (Ez az állami szervektől való függés abból ered, hogy a PA Rt., mint országos energiaszolgáltató nem helyi, hanem állami tulajdonban van, ezért működéséről csak és kizárólag az országos tekintetben értelmezett legfelsőbb szinten dönthetnek.)

Siófok

Üdülőparadicsom a Balaton partján

A Balaton régió Magyarország egyedüli, összefüggő rurális innováció hordozó térsége jelentős strukturális problémákkal küzd. A régió belső területi egyenlőtlenségeivel kapcsolatban mindenki tisztában van azzal, hogy a parthoz egyre közelebb eső területek, települések viszonylagosan egyre fejlettebbek és fordítva. Azt már – megfelelő statisztikai adatszolgáltatás híján – kutatási eredmények mutatják, hogy mindez az előbbi tengelyre merőlegesen is igaz. Az országnak ezen kis „régiójában” csaknem ugyanazok a mikroregionális különbségek tapasztalhatók, mint országos viszonylatban a nyugat-kelet tengely mentén.

Siófok városa Somogy megye területén, a tó délkeleti partjának csücskében található. A település a legnépesebb tó menti városok egyike, országos hírnevet az itt található sétánnyal és a belvárosában lévő szórakoztatóipari centruma által szerzett, úgy is nevezik, hogy a „Balaton fővárosa”. Siófok a tóparti turizmusnak köszönhetően a viszonylag stabilabb anyagi körülmények között álló magyar városok közé tartozik. A siófoki IVS-ben külön fejezet tárgyalja a fenntartható fejlődés helyi programpontjait, de kiemelhető, hogy a település önálló Környezetvédelmi Programmal és Hulladékgazdálkodási Stratégiával rendelkezik. (Ez utóbbiakat a Balatoni Integrációs Közhasznú Nonprofit Kft. készítette.)

Az Integrált Városfejlesztési Stratégiában található fenntartható fejlődési irányelvek hat szegmensre oszthatók: az egészséges életmód biztosítása, a természetvédelem, az éghajlatváltozásra való felkészülés, a vízgazdálkodás és földrajzi értelemben vett mobilitás erősítése. Az egészséges életmód biztosítását a tervezet meglehetősen széleskörűen kezeli, idetartozik a sportlétesítmények és sportolási lehetőségek fejlesztése és a városi kórház színvonalának emelése, a már meglévő kerékpárút hálózat bővítése.²⁹ Ezzel szemben a természeti érdekek védelmének a program kizárólag a hulladékgazdálkodással foglalkozik, megemlítve más e tárgykörrel külön foglalkozó helyi stratégiákat.³⁰ A stratégiában legrövidebben kifejtett pont kétségtelenül az éghajlat megváltozásának következményeire fókuszáló fenntarthatósági irányelv leírása, melyben a tervezet összeállítói említést tesznek a megújuló energiaforrásokra való jövőbeni lassú átállás lehetőségéről, illetve hangsúlyozzák az ország energia függetlenségének elérésére való törekvést, mint célt.³¹ A vízgazdálkodással kapcsolatosan az IVS a Balaton védelmének érdekében a megfelelő csatorna- és szennyvízhálózat fejlesztését és karbantartását írja elő, valamint kiemelten kezeli a Balaton vizének tisztán tartását az üdülturizmus

²⁹ Siófok IVS 2009-2015 – Egészségmegőrzés, egészséges életmód kialakítása, 198-199. o.

³⁰ Siófok IVS 2009-2015 – Természeti értékek védelme, 199-201. o.

³¹ Siófok IVS 2009-2015 – Az éghajlatváltozás veszélyét erősítő tevékenységek visszaszorítása és felkészülés az éghajlatváltozásra, 201-202. o.

vége.³² Utolsó pontként a térségi mobilitás fejlesztését emeli ki célként, mely megítélésünk szerint a környező kistérségi települések gazdasági kohézióját hivatott erősíteni.³³

Fontos megemlítenünk, hogy a Siófoki IVS is rendelkezik úgynevezett anti-szegregációs tervvel, mely a település területén, egy tömbben élő mélyszegény rétegek felzárkóztatását szorgalmazza, kiemelve a helyi Cigány Kisebbségi Önkormányzattal való hatékonyabb jövőbeni együttműködés célját.³⁴

Megismerve a város környezetvédelmi stratégiáját, kiemelhető, hogy Siófok döntéshozói különösen nagy hangsúlyt fektetnek a légszennyezettség kiküszöbölésére. Pontos nyilvántartást vezetnek a különböző helyi légszennyező forrásokról, s az ezek által kibocsátott légszennyező anyagok típusairól.³⁵ Monitoring figyelik a háztartások fűtési szokásait is. Pozitívumként értékelhető, hogy a levegőre legkárosabb olaj és szén, mint fűtőanyagok kevésbé népszerűek a város területén, sőt a növekvő gázárak következtében egyre elterjedtebb a fatüzelés, mely bár a kibocsátott pernye révén szintén légszennyező jelleggel bír, de ez az anyag nem toxikus.³⁶ A városvezetés tervei között szerepel a korszerű fűtési technikák meghonosítása és népszerűsítése a lakosság körében.

Komoly gondot jelent továbbá a levegő tisztaságának szempontjából a turizmus, illetve a forgalmi csomópontok révén, a városon keresztül, vagy annak környékén áthaladó gépjárműforgalom, mely közlekedési emissziót okoz.³⁷ Értelemszerűen az autópálya, illetve az országutak forgalmának környezeti károsításával a városvezetés nem tud (illetékesség hiányában) megfelelő erővel fellépni, mely típusú károsítás mértéke a városlakók által okozott gépjárművek általi légszennyezés többszörösét teszi ki. Siófokon javarészt megoldott a kerékpáros közlekedés lehetősége (elsősorban a Balaton partján), de a Környezetvédelmi Program összeállítóinak megítélése szerint a helyi lakosság részben a környezettudatos életfelfogás hiánya miatt, hanyagolja a kerékpárral történő környezetbarát közlekedésfajtát.

Siófok számára, éppen turisztikai érdekeltségei okán, kiemelkedő fontosságú, hogy a város élhető, rendezett környezettel bírjon, levegője pedig tiszta, egészséges legyen. Az ennek érdekében megtett sikeres lépések eredményezhetik, hogy a település ismét kedvelt üdülési célpontjává váljon a rendszerváltozás óta hanyatlóban lévő külföldi (elsősorban német) idegenforgalom számára, hiszen ez komoly lökést adhat a környék gazdasági motorjának. Ebben nemcsak a helyi önkormányzat, hanem a Balaton egészét tekintve, mint idegenforgalmi gócpont, a kormányzat is érdekelt. Ennek jegyében született meg 2008-ban az úgynevezett „Balaton törvény”. A Balaton környéki települések, így Siófok környezetvédelmi programjának tárgyalásakor feltétlenül érdemes ismernünk e szabályozás alapvető tételeit, mivel többek között ez a stratégia is egyértelműen a „Balaton törvényre” hivatkozik: *„A stratégiai célok megvalósításához hozzárendelhető intézkedések, továbbá az operatív programok kidolgozásának bázisául a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Területrendezési Tervének elfogadásáról*

³² Siófok IVS 2009-2015 – Fenntartható vízgazdálkodás kialakítása, 202-203. o.

³³ Siófok IVS 2009-2015 – Fenntartható mobilitás és térszerkezet kialakítása, 203-204. o.

³⁴ Siófok IVS 2009-2015 – Az anti-szegregációs program, 179-181. o.

³⁵ Siófok Város Települési Környezetvédelmi Programjának Felülvizsgálata és Aktualizálása 2009-2014. közötti időszakra: Levegőminőségi változások, 4-8. o.

³⁶ Uo. 16.

³⁷ Uo. 16.

és *Területrendezési Szabályzatának megállapításáról szóló 2008. évi LVII. számú törvény (a továbbiakban „Balaton törvény”)* szolgál.” A törvény több kitétele Siófokra vonatkozik, vagy a várost is érinti, mely az önkormányzat számára kötelező jelleggel írja elő, hogy mik azok a feladatok, melyeket a Balatonra érkező vendégek végett teljesíteni kell.

A Siófoki Környezetvédelmi Program a „Balaton törvény” mellett egy átfogóbb rendelkezésre, a 2009-ben meghirdetett, harmadik Nemzeti Környezetvédelmi Programra szintén támaszkodik. A város e fentebbi előírásoknak megfelelően igyekszik a különböző helyi, vagy részlegesen helyi érdekeltségű vállalatokkal egyezményt kötni a környezet tisztaságának megőrzése érdekében. Ezeket táblázatban felsorolva a környezetvédelmi program operatív céljai között találhatjuk.³⁸ A levegő minőségét leginkább terhelő balatoni személyautó forgalom visszaszorítására tett kísérletként a település mindenkorai vezetése a Volán Zrt.-vel közösen igyekszik feltérképezni a különböző tömegközlekedési igényeket, s ehhez igazítani a helyi járatok menetrendjét és útvonalait, hogy ezáltal is csökkentsék a közlekedési emissziót. A MÁV-val együttműködve célja a stratégiának, hogy a Balaton-partján haladó vasútvonal vonatforgalma által okozott zajterhelést visszaszorítsák. További feladatok a Balaton vizét és a Sió folyót károsító szennyező-források feltárása, a szennyezés megszüntetése, a szennyvíztelep (DRV Zrt.) által okozott bűz megszüntetése, valamint aszfaltozott útburkolat kiépítése a város peremterületein, a porszennyezés (s abból kifolyólag a város levegőjében mérhető magas porkoncentráció) csökkentésének elérése érdekében. Cél még a balatoni hajózás által okozott káros vízszennyező anyagok kibocsátásának megszüntetése, együttműködve a Balatoni Hajózási Részvénytársasággal (BAHART).

A stratégia továbbá előirányozza (közösen az ÁNTSZ-szel) a lakossági fúrt kutak vizének vizsgálatát, egészségügyi céllal, valamint az állami és önkormányzati földterületek erdősítését, illetőleg a magántulajdonosok kezében lévő parcellákon gyümölcsösök, szőlő telepítését, a belvíz lekötésére, valamint a tájlesztés javítása végett.

2004-től kezdődően Siófokon számos projekt indult meg a környezetvédelem és a fenntarthatóság jegyében, noha megítélésünk szerint maga a fogalom csak az ezredfordulót követően mintegy nyolctíz esztendővel vált elfogadottá Magyarországon. A Balaton-parti város tehát megelőzte e tekintetben Somogy megye és a dél-dunántúli régió többi városát. A területi korlátok miatt nem sorolhatjuk fel azon számtalan kezdeményezést, melyet az elmúlt évtizedben sikerrel valósított meg Siófok Város Önkormányzata és annak partnerei, ugyanakkor érdemes megemlítnünk, hogy ezek a fejlesztések a környezettudatos szemléletmód széles spektrumát lefedték. Kiterjedtek többek között a helyi hulladékgazdálkodásra, a vízellátásra, a csatornázottságra, az energiagazdálkodásra, a környezettudatos gondolkodásmód kialakítására, a közlekedésszervezésre, az emberi egészség védelmére, a természet és a talaj védelmére, a zajok és rezgések elleni védekezésre, illetve a környezetbiztonságra.³⁹

A város környezetvédelmi profiljába szintúgy beletartozik, hogy különösen nagy hangsúlyt fektetnek a környezetbarát hulladékgazdálkodásra. Csupán néhány adatot emelnénk ki a településen zajló

³⁸ Siófok Város Települési Környezetvédelmi Programjának Felülvizsgálata és Aktualizálása 2009-2014. közötti időszakra: A környezetvédelmi program operatív intézkedései, 59-61. o.

³⁹ Siófok Város Települési Környezetvédelmi Programjának Felülvizsgálata és Aktualizálása 2009-2014 közötti időszakra: Megvalósult feladatok – Települési környezet védelme, 71-100. o.

szelektív hulladékgyűjtés kapcsán. A panelházas övezetben összesen 42 db gyűjtősziget található, ahol lehetősége van a lakosságnak elkülönítve lerakni a szemetet, míg további 12 ponton a szelektív gyűjtési lehetőség mellett a fémhulladékot is tárolhatják.⁴⁰ Ezeken kívül még 24 helyen lehet csak az üvegeket szelektív módon gyűjteni.⁴¹ Megemlítendő, hogy az önkormányzat hozzájárulásával a zöld hulladék, valamint a veszélyes hulladék elhelyezése is megoldott, míg a családi házaknál külön gyűjtőzsákokat biztosítanak díjmentes pótlással a szelektív hulladékgyűjtés kivitelezéséhez.⁴²

A Siófoki Környezetvédelmi Programban a direkt természet- és egészségvédelmi intézkedések mellett helyet kap az épített környezet megóvása, a kulturális, történelmi emlékek ápolása, fenntartása, mint kitűzendő cél.⁴³ A stratégia itt számos értéket tart nyilván, melyre a városvezetésnek kötelessége odafigyelni, a város arculatának még hangulatosabbá tétele, s ezáltal a turisztikailag még nagyobb vonzerő kölcsönzésének érdekében.

Jól látható, hogy Siófokon tudatos és tervezett szempontok alapján próbálnak megfelelni a fenntartható fejlődés talán legfontosabb elvének: a környezet megkímélésének. Ennek motiváló tényezője lehet az a gazdasági igény, melynek célja a Balatont ismét nemzetközileg népszerű és egyedi üdülőparadicsommá tenni. Ezen a téren a versenyképesség elengedhetetlen feltétele, hogy az itteni települések a környezetvédelem terén is szorosan felzárkózzanak más, Nyugat-Európában méltán népszerű üdültavak vidékéhez [Németország: Bodeni-tó, Szlovénia: Bledi-tó]. A helyi lakosság, a vállalatok és az önkormányzat felismerték közös felelősségüket és megkezdték azokat a fejlesztéseket, melyek során a „magyar tenger” újból kedvelt utazási célpontjává válhat a külföldi és magyar vendégeknek egyaránt.

Nagyatád

Centrumban a fiatalok

Napjaink legkomolyabb kihívását egy vidéki kis- vagy középváros számára a lakosságának megtartása jelenti. A magyar népességet jellemző elöregedő korfa, a születések és halálozások arányának negatív tendenciája által okozott népességfogyás és az elsősorban gazdasági motivációjú elvándorlás drasztikus népességsökkenést eredményez azokon a településeken, amelyek nem képesek munkát, s így megélhetést biztosítani a fiatalok, pályakezdők számára. Ezt a tendenciát igazolják a 2011-es népszámlálásnak a KSH által 2012 márciusában, előzetesen nyilvánosságra hozott adatsorai is. Míg Baranya megye városainak lélekszáma együttesen 10 ezer fővel, addig Somogy megye városainak népessége 3-4 ezer fővel, s Tolna megye városainak lakossága szintén 10 ezer fővel csökkent.⁴⁴ Ez a dél-dunántúli régió városai számára összesen 23-24 ezer fős lélekszám csökkenés elkönyvelését jelenti. E problémával küzd a Somogy megye déli részén, az országhatártól néhány kilométerre fekvő

⁴⁰ Siófok Város Hulladékgazdálkodási Tervének Felülvizsgálati Dokumentációja, Hulladékok gyűjtése és szállítása, 47-48. o.

⁴¹ Uo. 21.

⁴² Uo. 21.

⁴³ Siófok Város Települési Környezetvédelmi Programjának Felülvizsgálata és Aktualizálása 2009-2014 közötti időszakra: Az épített környezet állapotának változásai, 41-43. o.

⁴⁴ A 2011. évi népszámlálás előzetes adatai; A lakónépességszáma és a népességszám változásának tényezői, 23. oldal – http://www.nepszamlalas.hu/files/sharedUploads/Anyagok/2012/04_ho/nepszelo2011.pdf

kisváros, Nagyatád is. Bár a város Integrált Fejlesztési Stratégiája tanulmányunk készítésének idején online még nem fellelhető, Nagyatád elérhető fejlesztési stratégiáinak elemzését elengedhetetlennek tartjuk, mivel a település vezetése hosszú idő óta különös hangsúlyt fektet a fenntartható fejlődés elveinek lokális támogatására.

Vélhetően az aggasztó népességfogyás leküzdése és a fenntarthatóság jegyében születhetett meg „*A nagyatádi városközpont többcélú fejlesztése a közösségerősítés jegyében*” program, amely elsősorban a városközpont felújítására és annak fiatalosabbá tételére szolgál. Ennek elsődleges célja a nagyatádi Városi Művelődési Központ felújítása, infrastrukturális fejlesztése, közösségerősítő jelleggel. Ide tartozik a színházterem felújítása, internetszoba (kávézó) és közösségi klubhelyiség kialakítása, zenekari próbateremmel.⁴⁵ További cél a Vásárcsarnok felújítása. A kiváló mezőgazdasági adottságokkal rendelkező térség piaci kereskedelmét élénkítő gazdasági létesítmény nélkülözhetetlen a Nagyatád környéki östermelők és kiskerekedők számára. Harmadik és negyedik lépésként a város központjában elhelyezkedő sétálóutca korszerűsítésére is sor kerül (új útburkolat és térfigyelő kamerarendszer), valamint egy extrém sportpálya létesítésére.⁴⁶ Feltételezésünk szerint mindkét fejlesztés a fiatalok helyben tartását célozza meg. Érdeemes még röviden megemlíteni az ötödik lépésként megvalósuló infrastrukturális fejlesztést, a parkolóhelyek számának növelését.

A somogyi város rákényszerül ugyan az olyan típusú fejlesztések elindítására, melyektől gazdaságélénkítő hatást vár, s a fiatalok helyben maradását, ugyanakkor nagy hangsúlyt fektet a fenntarthatóság szempontrendszerének betartására is. Ennek szellemiségében készült el Nagyatád Város Fenntartható Fejlődésének Helyi Programja 2010-2015, mely egy komplett környezetvédelmi tervet foglal magába.

A program öt főbb célkitűzést fogalmaz meg, melyek közül prioritást élveznek, összhangban az eddig bemutatott városfejlesztési elképzelésekkel, a *kellemes, élhető városkép kialakítása*, illetve a *„magas fokú közösségi aktivitás megteremtése”* (ebből a két pontból már megállapítható, hogy mekkora problémát jelent a fiatalok elvándorlása). További célok *„az ökológiai szempontokat figyelembe vevő környezet kialakítása”*, a *„fenntartható gazdasági szerkezet kialakítása”* és a *„partnerségi kapcsolatok fejlesztése”*.⁴⁷

Az első elképzelés lényegében esztétikai, infrastrukturális és a szociális háló fejlesztésére irányuló megfogalmazásokat tartalmaz, míg a terv második része egyértelműen a városlakók – itt kiemelten a fiatalok – szabadidős tevékenységének biztosítását célozza meg (extrém sportpark, gyógyfürdő, művelődési centrum, játszóterek).

A környezettudatos szemléletmód vizsgálatánál kijelenthetjük, hogy Nagyatád speciálisnak számít a régió azonos vagy hasonló méretű városaihoz viszonyítva. A településen komoly energiákat fordítottak a környezettudatos szemléletmód népszerűsítésére, aminek jele, hogy a várost 2006-ban, a nemzetközi virágosítás mozgalom aranyéremmel jutalmazta, s az *Európa legtisztább városa* címet adományozta

⁴⁵ A nagyatádi városközpont többcélú fejlesztése a közösségerősítés jegyében (DDOP-4.1.1/A-2f-2010-0007), Városközpont, Művelődési Központ felújítás, 1-2. o.

⁴⁶ Uo. 3-4. o.

⁴⁷ Nagyatád fenntartható fejlődésének helyi programja 2010-2015, Stratégiai célok, 20. o.

neki.⁴⁸ A városban folyamatosan nagy gondot fordítanak a csatornázás és a szennyvízelvezető rendszer fejlesztésére, a közterületek tisztántartására, s tájvédelem alatt álló területek megóvására, valamint cél egy nyilvános illemhely kialakítása is, a komfortérzet növelésének céljából.⁴⁹

A gazdasági szerkezet fenntarthatósági szempontok alapján történő formálásával kapcsolatban az önkormányzat a már meglévő létesítmények továbbfejlesztését és gazdasági célú felhasználását szorgalmazza. Ilyen lépés a meglévő ipari park fejlesztése, vagy a volt katonai laktanya épületének kereskedelmi célokra történő átalakításának terve. Az elképzelések között szerepel a turizmus fellendítése is, itt megítélésünk szerint az ökoturizmus (növény- és madárvilágra támaszkodva) és a térséget érintő rendezvényturizmus reális célkitűzéseknek tűnhetnek.⁵⁰

A stratégia kiemeli a partnerség intézményét, melynek megfelelően a város vezetése a helyi lakosság (civil szféra) véleményére és javaslataira is kíván támaszkodni (input oldal), s egyben szeretné a városvezetés terveit ismertetni, kommunikálni a helyi közösség felé (output oldal). Megítélésünk szerint azonban hiányként felróható, hogy a tervezet ugyan beszél partnerségről, de évesnél gyakoribb, illetve alkalmi jellegű egyeztető fórumokon kívül nem említ olyan állandó kommunikációs csatornát, mely folyamatosan biztosítaná a városvezetés és a lakosság esetleges kooperációját.

Dombóvár

Város a régió szívében

Dombóvár város Tolna megye délnyugati csücskében, a Baranya és Somogy megyékkel közös hármashatáron található, éppen a régió centrumában. A település fejlesztésével kapcsolatosan számos program és koncepció született az elmúlt évek során, melyek közül szám szerint tizenöt darab Dombóvár hivatalos honlapján is megtalálható.⁵¹ Ezek közül öt tervezet kapcsolódik közvetlenül a fenntartható fejlődés fogalmköréhez: *Dombóvár Város Integrált Fejlesztési Stratégiája*, a *Dombóvári Kistérség Környezetvédelmi Programja*, a *Dombóvár Város Önkormányzatának Civil Koncepciója 2007-2010*, a *2004-es Demográfiai jelentés*, valamint *Dombóvár Város Helyi Hulladékgazdálkodási Terve*.

A dombóvári IVS-ből elsősorban azokat a pontokat emelnénk ki, amelyekkel a részletes stratégiai elképzelések elemzésekor direktben nem találkoztunk. A városfejlesztési stratégia egyik legkomolyabb fejlesztési irányzata a helyi gyógyfürdőközpont, Gunarasfürdő korszerűsítésének terve, ezzel is erősítve az elsősorban vélhetően regionális jellegű gyógyturizmust.⁵² A másik fontos célkitűzés, ahogy arra a későbbiekben ismerttetendő demográfiai jelentés is utal, a helyi szegregátumok (Mászlony, Szigetsor) területén élő hátrányos helyzetű lakosság fokozott integrációja a társadalomba, ezen csoportok visszavezetése a munkaerőpiacra az oktatás-képzés segítségével.⁵³ Az IVS röviden tárgyalja a fenntarthatóság és környezetvédelem szempontjait, a civil partnerség elvét, valamint a gazdaság fellendítésére teendő kísérleteket, s többször hivatkozik az egyéb kapcsolódó helyi tervezetekre.

⁴⁸ Hvg.hu: Nagyatád Európa legtisztább városa - <http://hvg.hu/itthon/20060918vireu>

⁴⁹ Nagyatád fenntartható fejlődésének helyi programja 2010-2015, Stratégiai célok, 26-27. o.

⁵⁰ Uo. 28-29. o.

⁵¹ Dombóvár Város honlapja: www.dombovar.hu

⁵² Dombóvár IVS – Gunaras fejlesztése, 140-140. o.

⁵³ Dombóvár IVS – Anti-szegregációs terv, 144-153. o.

Dombóvár Város Környezetvédelmi Programjának céljai megfelelnek az általános fenntarthatósági trendeknek, tehát úgy ösztönözné a gazdaság növekedését, hogy az ne ártson a természetnek.⁵⁴ Ennek érdekében a program a legnagyobb hangsúlyt az oktatásra, a környezettudatos nevelésre helyezi, s az iskolákkal és egyéb oktatási intézményekkel való kooperációt kiemelten kezeli a kérdés szempontjából. A program a fiatalok mellett a felnőttképzést is előtérbe helyezi. Az önkormányzat saját feladataként határozza meg, hogy a városban közalkalmazotti státuszban dolgozóknak a környezettudatos szemléletet ismertető tréningeken és tanfolyamokon részt kelljen venniük. Dombóvár kapcsán feltétlenül meg kell említenünk a fogyasztás tudatosabbá tételének célját, mely a fogyasztói társadalom helyett a tudatosan vásárló egyén, a megfelelő piaci információkkal felvértezett gazdasági ember (homo ökonómikus) megteremtődését segíti elő. Valamint, a többi településtől némileg eltérően, vagy azokhoz képest hangsúlyosabban van jelen a programban a civil szektor (kiemelten kezelve az egyház) és a helyi média bevonása a környezetvédelmi programokba.⁵⁵

A program további részében azok az elvek és intézkedések kapnak teret, melyeket már mások, szintén a dél-dunántúli régió területén található városok (Siófok, Nagyatád) esetében is megismerhettünk. Idetartoznak a levegő tisztaságának megőrzése érdekében tett lépések (tömegközlekedés népszerűsítése, közlekedési emisszió- és porszennyezés csökkentése), környezettudatos vízgazdálkodás, zaj- és rezgésvédelem, tájvédelem, talajvédelem, környezetbiztonság megteremtése, mérgező anyagok/vegyszerek használatának visszaszorítása a mezőgazdaságban és a természetbarát hulladékgazdálkodás. A fentebbi problémákkal kapcsolatos megoldási javaslatokat illetően Dombóvár környezetvédelmi programja sem mutat jelentős eltéréseket a többi város hasonló célzatú koncepcióihoz mérten. Elemzésünknel érdemes azonban megvizsgálni, hogy a program mely kihívásokat miként kezeli prioritásukat tekintve, ebből megállapítható ugyanis, hogy a kistérség mely településeit ténylegesen mennyire jellemzi az adott környezetvédelmi kihívás. A stratégiában I., II., és III. rendű ajánlásokat fogalmazzák meg, a különböző intézkedések fontosságának tekintetében. Ennek értelmében Dombóváron az elsődleges feladatok közé tartozik a közlekedés okozta légszennyező hatások megfékezése,⁵⁶ a külterületi építkezések szabályozása,⁵⁷ a szennyvízcsatorna-hálózat kiépítése/fejlesztése,⁵⁸ a településrendezési tervek folyamatos felülvizsgálata s a felmerülő kihívásoknak megfelelően azok újragondolása,⁵⁹ valamint a hulladékgazdálkodás.⁶⁰

Ez utóbbi környezetvédelmi tényezőről külön tervvel rendelkezik a város. A hulladékgazdálkodásáról szóló program legnagyobb előnye (azon túl, hogy részletekig menően szabályozza a térségben keletkező szennyezőanyagok és szemét újrahasznosításának vagy ártalmatlanításának folyamatait), hogy céljait nem egyénileg, hanem a Mecsek-Dráva Társulás keretében kívánja megoldani,

⁵⁴ Dombóvári Kistérség Környezetvédelmi Programja, Településfejlesztés és környezetvédelem – alapelvek, 61. o.

⁵⁵ Dombóvári Kistérség Környezetvédelmi Programja, A környezettudatos szemlélet és gondolkodásmód erősítése, 66-68. o.

⁵⁶ Dombóvári Kistérség Környezetvédelmi Programja, Levegőtisztaság-védelmi programok, 89-91. o.

⁵⁷ Dombóvári Kistérség Környezetvédelmi Programja, Természet- és tájvédelmi programok, 94-95. o.

⁵⁸ Dombóvári Kistérség Környezetvédelmi Programja, A települési és épített környezet védelmének programjai, 96-100. o.

⁵⁹ Uo. 35.

⁶⁰ Dombóvári Kistérség Környezetvédelmi Programja, Hulladékgazdálkodási programok, 101-104. o.

közösen más környékbeli településekkel.⁶¹ Mint a fenntartható fejlődés főbb szempontja, külön figyelmet érdemel a partnerség elvének jegyében a város civil koncepciója, melyben arra kapunk választ, hogy milyen típusú közfeladatokban, s a helyi döntéshozatal mely kérdéseiben kapnak szerepet a civil szervezetek. A tervezet szerint a helyi társadalmi szerveződések a döntés-előkészítés során jutnának meghatározó szerephez (Civil Tanács), illetve különböző konzultációs fórumokon (Civil Fórum), ahol véleményt nyilváníthatnának. A különböző kérdésekben különböző civil véleményező testületeket alakítottak ki, mint például a *Helyi Szociálpolitikai Kerekasztal*, vagy környezetvédelmi kérdésekben a *Zöld Kerekasztal*.⁶² A civil szektor sikeres működtetése érdekében az önkormányzat *Civil Keretet* alakított ki, melynek összege 2007-ben elérte az ötmillió forint összeget.⁶³ Ezen kívül infrastrukturális támogatással és indirekt pénzügyi eszközökkel (például civileket támogató vállalkozók iparüzési adója egy részének elengedése).⁶⁴ Megállapíthatjuk, hogy a városvezetés 2004 óta valóban komoly energiákat fektet a helyi civil közösségekkel való partnerségi viszony kialakításába.

A 2004-es demográfiai jelentés kapcsán ki kell emelnünk, hogy Dombóvár és környéke hasonló problémákkal küzd, mint Nagyatád, népessége folyamatosan csökken, melynek egy részét a természetes fogyás, másik felét pedig az elvándorlás okozza. Az etnikai viszonyok tekintetében megemlíthető, hogy a térség legnagyobb lélekszámú kisebbsége a cigány etnikum, melynek aránya Gyulaj, Kocsola és Nak községekben a legmagasabb. A jelentés párhuzamot mutat a tekintetben, hogy azokon a településeken, ahol a leszakadó társadalmi-szociális helyzetben lévő etnikai kisebbségek nagyobb arányban képviseltetik magukat, ott magas az alacsony iskolázottak száma is, ami jelentősen növeli a munkanélküliségi rátát az adott helységben.⁶⁵ Ennek szellemében a dombóvári önkormányzat célkitűzése kistérségi szinten fejleszteni, nyitottá tenni az oktatást a hátrányos szociális helyzetben lévő etnikai csoportosulások számára, ezzel biztosítva a tanulás és előrelépés lehetőségét.

Siklós

Vásárlóturizmussal a fenntarthatóságért

Siklós város Baranya megye déli részén található, történelmi kisváros, közel a híres fürdőhelyhez, Harkányhoz és az ismert borvidékhez, Villányhoz. Lakosságát tekintve közel tízezres lélekszámú. Siklós önkormányzata a Dél-dunántúli Regionális Operatív Program keretében dolgozta ki az *Akcióterületi Tervet*, mely a város településfejlesztési stratégiájának tekinthető.⁶⁶

Maga az Akcióterületi Terv gyakorlatilag Siklós belvárosára vonatkozik. A környezetvédelem szempontjából egyedül a Posta-parknak, mint központban fekvő zöld területnek a közösségi célú hasznosítását, gondozását fogalmazza meg. A stratégia túlnyomó többségében turisztikai indíttatású

⁶¹ Dombóvár Város Helyi Hulladékgazdálkodási Tervének összefoglalója, Hulladékgazdálkodási cselekvési program (4./2. táblázat)

⁶² Dombóvár Város Önkormányzatának Civil Koncepciója, 2007-2010, A Dombóváron működő civil szervezetek bemutatása, 8-11. o.

⁶³ Dombóvár Város Önkormányzatának Civil Koncepciója, 2007-2010, A civil szervezeteknek szánt önkormányzati támogatások, 12-15. o.

⁶⁴ Uo. 40. o.

⁶⁵ A város és a városkörnyék településeinek demográfiai elemzése, 1.4. Nemzetiség, 9-10. o.

⁶⁶ Akcióterületi Terv – www.siklos.hu/onkormanyzat/palyazatok/palyazatok/ddop-4/a/2009-funkciobovito-integralt-varosfejlesztési-akciók-támogatása-megújuló-mediterrán-városközpont-siklóson

ajánlásokat tesz, melyeknek célja, hogy a vár és a történelmi belváros rekonstrukcióját követően a településre vonzzák a szomszédos Villányba vagy Harkányba érkező turistákat. A stratégia hosszasan, képekkel és táblázatokkal tarkított leírás formájában mutatja be, mely épített értékek szorulnak felújításra, amelyek esztétikailag javíthatnak a városképen, s ezáltal növelhetik a városba irányuló – főként a részben már felújított vár miatt érkező – turizmust.

Fenntarthatósági szempontból Siklónál szintén ki kell emelnünk a partnerség intézményét. A stratégia, bár röviden, de megfogalmazza a civil szervezetekkel és a lakossággal való együttműködést, valamint kiemelt szerepet szán a helyi vállalkozásoknak.⁶⁷

Demográfiai szempontból a stratégia kijelenti – hasonlóan Nagyatádhoz és Dombóvárhoz –, hogy a település lakossága rohamosan fogy, amit az Ormánság egyéb, elmaradottabb területeiről való odavándorlás fékez valamelyest. Ez a térségbeli központi szerep, amit a más környező településekről érkező migráció mutat meg leginkább, a város gazdaságának motorját jelenti egyben. Siklós ugyanis bevásárló centrumként is funkcionál a környező, kereskedelmi egységekkel rosszul, vagy egyáltalán nem rendelkező kistelepülések lakosságának. A település bevételeinek jelentős hányada az így keletkező jövedelmekből folyik be. Ennek a szerepnek a megtartása tehát egyértelmű gazdasági stratégiai cél a város számára, mely életben tartja hosszabb távon a helyi vállalkozásokat.

A tervezetből az is kiderül, hogy mind a kulturális jellegű idegenforgalom, mind pedig a vásárló-turizmus növekedését súlyosan gátolja a közbiztonság rossz helyzete, ugyanis a bűnözési statisztikák szerint száz emberből hatot, tehát minden tizenhetedik személyt ér támadás (vagyon- és/vagy személy elleni) Siklós belvárosában.⁶⁸ Ez jelentősen meghaladja a pécsi mutatókat is. Megítélésünk szerint a turizmus és ezen keresztül a gazdaság növekedésének eléréséhez szükséges feltárni a bűnözés nagymértékű arányának okait, s ha az társadalmi-szociális okokra vezethető vissza, akkor azt orvosolnia kell a városvezetésnek. Ha a szervezett bűnözés megjelenéséről beszélhetünk, akkor az önkormányzatnak e jelenség megfékezésére ösztönöznie kell az illetékes hatóságokat.

Mohács

Fenntarthatóság a szociális kihívások mentén

Mohács a Duna mentén, Baranya megye déli részén fekszik, közel az országhatárhoz. A települést történelmi múltja, az 1526-os csatavesztés tette ismertté a magyarság szemében. A város jellegét tekintve eredendően agrártelepülés, húszezer főt meghaladó lakosságszámmal.

Mohács esetében alapvetően két tervezetről kell beszélnünk. Az egyik Mohács Város Integrált Városfejlesztési Stratégiája (továbbiakban mohácsi IVS), mely elsősorban a várost érintő szociális jellegű kihívások megoldására tesz ajánlásokat. A másik a mohácsi Akcióterületi Terv, mely pedig a busójárársra, mint gazdasági [turisztikai] intézményre fókuszál. (A busójárárs egy sokác [katolikus szerb] népszokás, melyet a város török hódoltság alóli felszabadulása után betelepülő délszláv nép-

⁶⁷ Bevonandó partnerek a megvalósítás és a fenntartható üzemeltetés érdekében, 91. o. – www.siklos.hu/onkormanyzat/palyazatok/palyazatok/ddop-4/a/2009-funkciobovito-integralt-varosfejlesztési-akciók-támogatása-megújuló-mediterrán-városközpont-siklóson

⁶⁸ Közbiztonság helyzete, 29. o. – www.siklos.hu/onkormanyzat/palyazatok/palyazatok/ddop-4/a/2009-funkciobovito-integralt-varosfejlesztési-akciók-támogatása-megújuló-mediterrán-városközpont-siklóson

csoportok honosítottak meg. A busójárás rítusa a tél elűzését szolgálja, ezért az esemény általában február második felében kerül megrendezésre.)⁶⁹

A mohácsi IVS a környezetvédelem kapcsán négy konkrét célt fogalmaz meg: a zajterhelés csökkentésének és a levegő tisztaságának megőrzése érdekében a várost elkerülő út megépítését, s ezzel párhuzamosan zöldterületek kialakítását, a hulladékgazdálkodás (szelektív hulladékgyűjtés és újrahasznosítás) ésszerűbbé, környezetvédelmi szempontból hatékonyabbá tételét és a környezettudatos szemléletmód oktatását a helyi iskolákban.⁷⁰ A stratégia a gazdaság terén a növekvő belföldi turizmust emeli ki, mint meghatározó tényezőt, amely lökést adhat a helyi kis- és közepes vállalkozásoknak, amelyek sikeresen ki tudják használni a busójárásra érkező idegenforgalmi potenciált.⁷¹ Megítélésünk szerint a stratégia óriási hátránya, hogy a turisztika révén befolyó pénzeszegek felhasználásával képzeletben a szociális háló fejlesztését, a leszakadó társadalmi csoportok integrációját, s erre a célra alternatívaként máshonnan nem hoz forrásokat, ergo a társadalmi, egészségügyi, szociális szektort az elsősorban belföldről érkező vendégek számával és fogyasztásával hozza függőségi viszonyba. Ez adott esetben komoly kockázatot jelenthet ezen ágazatok sikeres fejlesztését illetően. A szociális háló különösen nagy jelentőséggel bír Mohács esetében, ugyanis a város (hasonlóan Siklóshoz) speciális szívóerővel rendelkezik a térség területén. A demográfiai kimutatások szerint a Dráva menti szegényebb baranyai települések lakossága az ottani problémák (munkanélküliség, szegénység) elől igyekszik betelepülni a közeli településekbe – fékezve ezzel az adott település népességének természetes és migrációból származó fogyását –, így azok a szociális- és társadalmi feszültségek, melyek az Ormánságot jellemzik, átszivárognak a közeli városokba, többek között Mohácsra is.⁷²

A fenntarthatóság jegyében a stratégia a fenntartható turizmushoz szükséges lépéseket fogalmazza meg, amelyek között első helyen szerepel a belváros arculatának formálása, s ehhez kapcsolódóan az épített környezeti értékek (műemlékek, műemlék jellegű vagy régies építmények) védelme.⁷³

A környezetvédelem szempontjából a tervezetben nagy hangsúlyt kap a tájvédelem, a védett természeti kincsek, értékek, a zöldfelületek megőrzése az idegenforgalom növelése végett.⁷⁴ A többi várostól eltérően, Mohácson komoly jelentőséget tulajdonítanak a felszíni vizek, elsősorban a Duna védelmének. Rövid felsorolás keretében helyet kapnak az „általános” környezetvédelmi lépések (szennyvízhálózat fejlesztése, ivóvíz bázis védelme, kerékpárút építése, talajvédelem stb.).

A fentebbiek jegyében meghatározó szerep jut még a stratégiában külön a szociális intézményrendszer (gyermekvédelem, szociális bérlakások felújítása, munkahelyteremtés, romaintegráció) fenntartására és fejlesztésére.⁷⁵ Ezen előírások célja vélhetően a társadalmi feszültségek csökkentése és az európai uniós normák betartása.

⁶⁹ A busójárás eredete, történelmi és néprajzi áttekintése - <http://www.mohacsibusojaras.hu/?b=2>

⁷⁰ Mohács Város Integrált Városfejlesztési Stratégiája, 71. o.

⁷¹ Uo. 70. o.

⁷² Uo. 70-72. o.

⁷³ Uo. 77-79. o.

⁷⁴ Uo. 79. o.

⁷⁵ Uo. 81. o.

A mohácsi IVS külön fejezetet szentel a partnerség elvének, mely szintén nem elhanyagolható a fenntartható fejlődés kritériumai közül.⁷⁶ A terv az együttműködésnek két irányát fogalmazza meg, külső és belső partnerek tekintetében. Külső partnernek a kistérség más településeit tekinti, akikkel közös projektek kezdeményezése és megvalósítása lenne a város célja. A belső vagy helyi partnerek a civil szféra és a mohácsi vállalkozások. Itt a helyiek igényeinek felmérése, lakossági fórumok vagy társadalmi párbeszéd keretében, és bevonása a döntések előkészítésébe tehetné sikeressé a programot. Az IVS határozott célja a társadalmi nyilvánosság megvalósítása a döntéshozatal terén.

Mohácsot vizsgálva mindenképpen szükséges még megemlítenünk az éves környezeti jelentéseket, melyek a város környezeti állapotának a fenntarthatósági szempontok (energiafelhasználás, gáz-, áram-, vízhasználat) figyelembevételével történő ellenőrzését hivatottak biztosítani.

KONKLÚZIÓ

Mint láttuk, a fenntartható fejlődés rendszere számtalan, egymástól szerteágazó alapelvvel rendelkezik. Éppen e sokféle összetevő miatt nagyon nehéz reálisan megítélni azt, hogy mely település mennyire követi napjaink e kiemelten fontos tervezési szempontját. Éppen e sokféle összetevő miatt nagyon nehéz reálisan megítélni azt, hogy mely település mennyire követi napjaink e kiemelten fontos tervezési szempontját. A vizsgált városok más-más céllal, eltérő szegmensekre koncentrálnak. Pécssett a „Lépj!” programmal, Szekszárdon a Klímakör jóvoltából, Kaposváron és Pakson is nagy hangsúlyt fektetnek a környezettudatos nevelésre, Siófokon a levegő minőségére, Nagyatádon a zöld felületek kialakítására és a tisztaságra, Kaposváron és Dombóváron a civil partnerségre, Siklóson az épített környezet védelmére, míg Mohácson a szociális háló fejlesztésére helyeznek jelentősebb hangsúlyt. Az irányvonalak kialakulásában nyilvánvalóan szerepet játszanak a helyi adottságok, az eltérő lokális kihívások, gazdasági-társadalmi lehetőségek. Pakson az atomerőmű árnyékában létrehozandó alternatív gazdaság kialakítása, Siófokon a balatoni turizmus fellendítése, Nagyatádon a lakosság megtartása, Dombóváron a város régióbeli szerepének erősítése, Siklóson a turizmus különféle ágazatainak életben tartása, míg Mohácson a társadalmi-szociális feszültségek leküzdése a legfőbb fenntarthatósági cél.

A fenntartható fejlődés elveinek beépítése és használata annak is függvénye, hogy a vizsgált település mekkora összegeket tud befektetni ennek a kérdéskörnek a kezelésébe. Ott ahol léteznek tartalékok, egyéb anyagi források erre, illetve ahol a gazdasági vagy politikai kényszer megköveteli ezt, lényegesebben nagyobb hajlandóság mutatkozik a helyi vezetés részéről ezen alapelvek figyelembevételére. Bizonyos esetekben nehéz, vagy lehetetlen kézzelfogható méréseket végezni azt illetően, hogy egyes fenntarthatósági elvek (például a partnerség, lokalizáció, csökkentés, alkalmazkodás) valóban megvalósulnak-e, hiszen ezek mindig az érintettek szubjektív megítélése alá esnek és a fejlesztés komplexitása miatt sok esetben az objektív szempontok is változó tényezők, gondolunk itt a gazdasági érdekek feltétel nélküli elsődlegességére, vagy a válsághelyzetben alkalmazott kényszerpályákra, melyek beszűkítik a cselekvési teret. A városfejlesztési tervek szóhasználatukat, célkitűzéseiket tekintve e szempontból sokszor tűnnek úgy, mintha a Városfejlesztési Kézikönyv és a releváns jogszabályok által meghatározott sablon alapján kerültek volna összeállításra. Kivétel ez alól a kaposvári IVS, amely túlmutat a narratív leíráson és előremutató lépéseket fogalmaz meg.

⁷⁶ Mohács IVS, Partnerség 107-108. o.

Hasonlóságok és különbségek a vizsgált stratégiákban, koncepciókban

1. Az Integrált Városfejlesztési Stratégia kapcsán nem létezik egységes recept a kidolgozás kapcsán. Léteznek kötelező elemek, de a kidolgozás módszerei nagyon különbözők.
2. A Környezetvédelmi Programok illeszkednek a jogszabályok és a Nemzeti Környezetvédelmi Program adta keretekhez
3. Mindegyik stratégiában megjelenő pontok:
 - A) Közvetlenül a környezetvédelmi szempontok előtérbe helyezésével:
 - Parlagfűtől és egyéb allergén növényektől származó pollenszint csökkentése
 - Zöldterületek védelme
 - Légszennyezés csökkentése (ipari, közlekedés)
 - Vízvédelem, vízgazdálkodás korszerűsítése
 - Hulladékgazdálkodás rendszerének fejlesztése
 - B) A leszakadó, szociálisan nehezebb helyzetben lévő rétegek támogatása, az „elgettósodó” városrészek anti-szegregációs politikával való fejlesztése
 - C) Turizmus (gyógy-, termál-, öko-, vadász-, horgász-, fesztivál-, kultúraturizmus) fejlesztése. Hogy létezik-e valós igény a dél-dunántúli régió városainak turisztikai fejlesztésére, a gazdasági és egyéb mutatók a jövőben majd eldöntik. Megvitatandó kérdés ennek kapcsán, hogy az idegenforgalom révén biztosított gazdasági haszon (profit) mellett mennyiben okoz környezeti ártalmakat például a növekvő gépjárműforgalom által okozott közlekedési emisszió. Illetve komoly dilemmát jelenthet még, hogy megtérülnek-e a környezetvédelem érdekében tett lépések a turisztikai vonzerő bővülése által, vagy ezek az intézkedések érdemben nem befolyásolják a településre érkező vendégek számának növekedését. Ha utóbbi igazolódna be, féltő, hogy egyes települések kevesebb gondot fordíthatnak a jövőben környezeti értékeik védelmére.
4. Általunk ajánlott, fejlesztendő területek
 - A) Környezeti nevelés, környezeti tudatformálás kiemelt fontossága
 - B) Az energiaárak és közszolgáltatások árának folyamatos növekedése – az energiaellátás, a közszolgáltatások lehetőség szerint helyi döntéshozók által irányítottak legyenek; lakossági információs kampány indítása: fogyasztás csökkentése, energiatudatosság, energiatakarékosság (megújuló energiaforrások használata)
 - C) Közlekedés: belváros forgalommentesítése, elkerülő utak, kerékpárút-hálózat fejlesztése, tömegközlekedés fejlesztése
 - D) Helyi termelők, kereskedők támogatása; az élelmiszerbiztonság megteremtése – helyi termelők helyzetbe hozása; helyi piacok létrehozása
 - E) Tömegsport lehetőségek bővítése (lakótelepi sportpályák létrehozása, felújítása, sportlétesítmények felújítása, újak építése)

5. Mintaprojektek

Partnerség és egészségterv (Kaposvár)

Klímvédelem és egészséges környezet (Szekszárd)

A manapság divatosnak mondott környezettudatos gondolkodás a dél-dunántúli régió városainak politikai döntéshozóira is egyre nagyobb hatással van. Ennek ellenére nehéz kiemelni, hogy mely városban alkalmazkodnak a gyakorlatban a stratégiák megalkotása során kitűzött célokhoz. A kérdés megválaszolására további kutatások szükségesek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANTAL A. 2010: Környezetpolitikai tervezés és stratégiaalkotás helyi szinten. In. Kákai László (szerk.): *Születésnap, vagy halotti tor. 20 évesek az önkormányzatok*. Publikon Kiadó, Pécs.
- BARANYAI G. – CSAPÓ O. 2009: A településkörnyezet néhány aspektusa a Dél-Dunántúlon. In. Szabó-Kovács Bernadett – Tóth József – Wilhelm Zoltán (szerk.): *Környezetünk természeti társadalmi dimenziói*. Publikon Kiadó, Pécs.
- BARKÓCZI Cs. 2011: Roma integrációs kísérletek Paks városában. In. *Stratégiák – civilek – politikák a Dél-Dunántúlon*. Pécsi Zöld Kör, Pécs.
- BODORKÓS B. – PATAKI Gy. – VÁRI A. 2004: *A társadalmi fenntarthatóság mérése – Módszertani tanulmány* www.kep.taki.iif.hu/.../Vari_Tarsadalmi_fenntarthatosag_indikatorai
- CASTELLS, M. 2006: *A tudás világa*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- COMPACT CITY POLICIES – A COMPARATIVE ASSESSMENT. OECD GREEN GROWTH STUDIES. OECD, 2012. http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/urban-rural-and-regional-development/compact-city-policies_9789264167865-en
- CSETE M. 2008: Klímaváltozás és a települések fenntarthatósága. In. Antal Z. László (szerk.): *Klímbarát települések*. Pallas Kiadó, Budapest.
- FODOR I. 2001: *Környezetvédelem és regionalitás Magyarországon*. Dialóg Campus. Budapest-Pécs.
- GLIED V. – TARRÓSY I. 2011: Pólustól a fővárosig: Fejlesztési projektek és civilek Pécssett a kétezres években. In. *Stratégiák – civilek – politikák a Dél-Dunántúlon*. Pécsi Zöld Kör, Pécs.
- HAJDÚ Z. (szerk.) 2006: *Dél-Dunántúl. A Kárpát-medence régiói* 3. MTA RKK – Dialóg Campus, Pécs-Budapest.
- HAJNAL K. 2006: *A fenntartható fejlődés elméleti keretei és alkalmazása a településfejlesztésben*. PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs, 2006. (PhD értekezés)
- KEREKES S. 2009: A boldogság esete a piactudással. In. Kóródi M. (szerk.) 2009: *Az erőszak kultúrája. Fenntartható-e a fejlődés?* Pallas Kiadó, Budapest.
- KERNÉ MAGDA I. 2001: *Várossá Válni... (Paks 1979–1999)*, Szekszárd.
- KOVÁCS T. 2012: *Vidékfejlesztési politika*. Dialóg Campus, Budapest-Pécs.
- KÓRÓDI M. (szerk.) 2009: *Az erőszak kultúrája*. Pallas Kiadó, Budapest.
- LATOUCHE, S. 2011: *A Nemnövekedés diszkrét bája*. Savaria University Press, Szombathely.
- LENGYEL I. 2010: *Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010.

- NEMZETI FEJLESZTÉSI ÉS GAZDASÁGI MINISZTERIUM TERÜLETFEJLESZTÉSÉRT ÉS ÉPÍTÉSÜGYÉRT FELELŐS SZAKÁLLAMTITKÁRSÁG: Városfejlesztési Kézikönyv, 2009. www.nfu.hu/download/35810/Varos-fejlesztési%20kezikonyv.pdf
- OLÁH M. 2003: „Egy rendhagyó régió rendhagyó társadalmáról.” In. *Comitatus*, 2003. július-augusztus.
- PÁLNÉ KOVÁCS I. (szerk.) 2009: *A politika új színtere a régió*. Századvég Kiadó, Pécs-Budapest.
- PÁLNÉ KOVÁCS I. 2000: Tervezési stratégiák Magyarországon In. *Területfejlesztés és közigazgatás-szervezés*. MTA, Budapest.
- PAPP S. 2009: Versenyfutás a katasztrófával. In. Kóródi M. (szerk.): *Az erőszak kultúrája. Fenntartható-e a fejlődés?* Pallas Kiadó, Budapest.
- SOMLYÓDYNÉ PFEIL E. 2011: Az agglomerációk jelentőségének változása az államszervezés és a városi kormányzás szempontjából. In. *Tér és Társadalom*. 3. 27–59., 2011.
- SOMLYÓDYNÉ PFEIL E. 2012: *Az agglomerációk intézményesítésének sajátos kérdései – A közigazgatáson innen és túl*. Publikon Kiadó, Pécs.
- SUROWIECKI, J. 2007: *A tömegek bölcsessége*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2007.
- SUVÁK A. 2012: Az egy térségben való gondolkodás vizsgálata a tervezési gyakorlat és a központi városhoz kötődés néhány szempontján keresztül Magyarország három agglomerációjában In. Somlyódyné Pfeil Edit: *Az agglomerációk intézményesítésének sajátos kérdései – A közigazgatáson innen és túl*. Publikon Kiadó, Pécs.
- SUVÁK A. 2011: Környezeti fenntarthatóság mint az életminőségi stratégia része Európa középvárosokban. In. Páger B. (szerk.) *Évkönyv 2011*. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola, Pécs.
- SZALÓ P. 2011: A településfejlesztés kihívásai a 2014–2020-as programciklusban. In. *Falu Város Régió*, 2011/2.
- TÓTH Z. – HÜBNER M. – GÖMÖRY J. 2003: *Településtervezés I.* PTE, Pécs.
- VARJÚ V. 2011: A fejlesztéspolitikába integrált környezeti politika. In. *Társadalomkutatás*. 2011/29.

Újságok, kiadványok

- Lokális – a Paksi Lokálpatrióták Egyesületének Hírlevele (Felelős szerkesztő: Szinger Ferenc), 2010. szeptember
- Paksi Hírnök, 2010. december 3., XIX. évfolyam/23. szám

Online média

- Barkóczi Csaba eleméz: www.barkoczicsabaelemez.blog.hu
- Dombóvár Város honlapja: www.dombovar.hu
- HVG online: www.hvg.hu
- Mohácsi Busójárás: www.mohacsibusojaras.hu
- Népszámlálás.hu: www.nepszamlalas.hu
- Paks.hu: www.paks.hu
- Paksi Hírnök online: www.paksihironok.hu
- Választás.hu: www.valasztas.hu

Fejlesztési stratégiák

- Dombóvári Kistérség Környezetvédelmi Program, 2010-2015
- Dombóvár Város és a városkörnyék településeinek demográfiai elemzése, 2004
- Dombóvár Város Helyi Hulladékgazdálkodási Tervének összefoglalója, 2003-2008
- Dombóvár Város Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2007-2013
- Dombóvár Város Önkormányzatának Civil Konceptiója, 2007-2010
- Kaposvár MJV Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008
- Kaposvár MJV Egészségterve, 2012
- Mohács Város Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. április
- Nagyatád fenntartható fejlődés helyi program 2010-2015
- Paks Város Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008
- Pécs MJV Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008; IVS felülvizsgálata 2010
- Pécs Megyei Jogú Város Települési Környezetvédelmi Programjának felülvizsgálata, 2011
- Pólusprogram, „Az életminőség pólusa” (Pécs), 2004.
- Siklós Város Akcióterületi Terve, 2010
- Siófok Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2009-2015
- Siófok Város Hulladékgazdálkodási Tervének Felülvizsgálati Dokumentációja, 2009-2014
- Siófok Város Települési Környezetvédelmi Programjának Felülvizsgálata és Aktualizálása 2009-2014
- Szekszárd MJV Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008
- Szekszárd MJV Környezetvédelmi Program (2001) felülvizsgálata, 2010
- Szekszárd MJV Települési Klímastratégia, 2010